

УДК 94(477)''11/14''

**КНЯЗЬ ДАНИЛО РОМАНОВИЧ ТА УГОРСЬКІ КОРОЛІ 1205–1235 рр.
ЧАСТИНА 2****Мирослав ВОЛОЩУК**

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Центр медієвістичних студій,
вул. Шевченка 57, 76018, м. Івано-Франківськ, Україна
e-mail: myrkomyrko79@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.36.7-28
ORCID 0000-0002-1737-7205

Даріуш ДОМБРОВСЬКИЙ

Університет імені Казимира Великого (Бидгощ, Польща)
Історичний виділ
вул. Понятовського 12, 85–671 Бидгощ
e-mail: tatar1965@gmail.com
DOI: 10.15330/gal.36.7-28
ORCID 0000-0002–7545–9663

Актуальний матеріал присвячений другій частині ініційованої 2019 р. львівським професором Володимиром Александровичем дискусії про характер взаємовідносин князя Данила Романовича із угорськими королями Андрієм II та Белою IV. Дана стаття торкається участі волинського володаря у коронаційних врочистостях Бели, що мали місце у Столичному Білгороді (сучасне угорське місто Секешфехервар) 14 жовтня 1235 р. Шляхом порівняльного аналізу описів коронації угорських володарів XIII–XV ст. автори дійшли висновків про неповне відтворення на сторінках Пожонської хроніки відведеної Данилові ролі. На основі лише цього лаконічного сюжету неможливо реконструювати усіх подробиць врочистостей коронування Бели IV, а найголовніше – статусу у них руського князя. Однак застосування компаративного аналізу в роботі з писемними джерелами, проведення польових досліджень дають змогу чітко стверджувати: 1) Данило Романович провадив королівського коня упродовж усієї церемонії (а не лише, до храму Св. Петра і Павла), що тривала упродовж дня на різних підготовлених для неї локаціях; 2) зафіксований чи не вперше під час церемоніалу жест *Officium stratoris* за присутності людей імператора Фрідріха II слугував, на наш погляд, прикладом *imitatio* відповідних традицій Священної Римської імперії із однозначним, зрозумілим усім присутнім, сенсом; 3) для Романовичів участь князя Данила у врочистостях 14 жовтня 1235 р. не вважалася вартою сімейної пам'яті, можливо принизливою, а тому, на відміну від багатьох інших знаменитих подій свого часу, не потрапила на сторінки упорядкованої при їхньому дворі хроніки (так званого Галицько-Волинського літопису); 4) жест ведення волинським володарем коня Бели IV став необхідним інструментом врегулювання його відносин із Арпадами після сперицу смерті на початку 1234 р. у обложеному військами Данила Галичі сина Андрія II герцога Андрія, згодом 21 вересня 1235 р. – самого короля Угорщини, а відтак – підтримки угорською королівською родиною у місті над Дністром Михайла Всеволодовича і його сина Ростислава. Монгольське вторгнення до Угорщини 1241–1242 рр., поразка військ Ростислава Михайловича і бана Філі у битві під Ярославом 17 серпня 1245 р., а також повернення у квітні – травні 1246 р. старшого Романовича живим після візиту до хана Бату кардинально змінили акценти міждинастичних стосунків. Відтепер задекларована 14 жовтня 1235 р. жестом *Officium stratoris* залежність князя Данила від Бели IV поступилася нагальній потребі спільних партнерських дій проти номадів, навіть шляхом укладення нерівноправного з погляду Арпадів матримоніального союзу з Романовичами.

Ключові слова: Володимир Александрович, династія Арпадів, Романовичі, князь Данило, король Андрій II, Бела IV, *Officium stratoris*, коронація, монголи.

Важливим елементом дискусії, актуалізованої нещодавно професором Володимиром Александровичем зі Львова, щодо відносин князя Данила Романовича († 1264) із угорськими королями першої третини XIII ст.¹, є характер і особливо наслідки участі руського володаря у коронаційних врочистостях 14 жовтня 1235 р. Бели IV († 1270). Окреслена тема не нова, а з огляду на сюжет і сформований у історіографії образ короля Русі – належить до чи не найбільш складних. Оцінки, що нуртують у науковій літературі, кардинально відрізняються одна від одної, що, природно, часом призводить до цілком гострих випадів одних авторів у бік інших, часом – на межі наукової етики.

Хронологічно можна відчувати, що дискусія активізувалася після появи понад 15 років тому низки присвячених окресленій проблематиці статей, кілька з яких підготував один із авторів цього матеріалу². Відтак надалі усі, хто давав оцінку візитові Данила Романовича до Угорщини восени 1235 р. та особливо участі у коронації Бели IV, умовно розділилися на кілька груп. До першої входять ті, хто вбачають у діях князя видатний дипломатичний крок та, як наслідок – жодних ознак його васальної залежності (принаймні видимих у регулярних русько-угорських відносинах першої третини – середини XIII ст.). До другої належать учені, котрі переконані, що залучення руського володаря до коронаційних врочистостей, його згода взяти у них участь були не випадковими і передбачали відповідну подальшу субординацію щодо Бели IV (за нових реалій у колі великої королівської родини), імовірно, як наслідок попередніх практик у стосунках із Андрієм II († 1235) ще з другої половини 1205–1206 рр. Врешті третю групу складають історики, які вбачають у сюжеті не що інше, як демонстрацію певної угорської особливої уваги і поваги щодо почесного гостя, який опинився при дворі Арпадів у настільки відповідальний для країни момент³.

¹ Александрович В. “Угорське підданство” короля Данила Романовича. *Княжа доба: історія і культура*. 2019. Вип. 13. С. 133–190.

² Лабунька М. Князь Данило Галицький і коронація угорського короля Бели IV (Чин Officium Stratoris). *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя* / ред. колегія І. Гирич, Я. Грицак, М. Крикун. Київ ; Львів : Вид-во НТШ та ін., 2004. Т. 1. С. 554–561; Волощук М. Васальна зависимість Даниїла Романовича от Бели IV (1235–1245 гг.): актуальные вопросы реконструкции русско-венгерских отношений второй четверти XIII в. *Specimina nova. Pars prima. Sectio medievalis*. Pécs, 2005. P. 3. S. 83–115; Його ж. Васальна підлеглість Даниїла Романовича від Бели IV (1235–1245 гг.): джерела, історіографія та коротка постановка проблеми. *Україна Угорщина: спільне минуле та сьогодення. Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 14–16 квітня 2005 р.)* / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії України НАН України, 2006. С. 86–95 (переклад угорською див.: Voloscsuk M. Danyilo Romanovics IV. Bélától való hűbéri függősége (1235–1245): források, történetírás és a probléma rövid felvetése. *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2005. április 14–16)* / felelős szerkesztő V. Szmolij. Київ, 2006. Old. 83–92).

³ Нове бачення теми упродовж 2015–2018 рр. у кількох працях запропонували Ілля Паршин (Паршин І. Участь князя Данила Романовича в інтронізації угорського короля Бели IV. *Княжа доба: історія і культура*. 2015. Вип. 9. С. 25–29; Його ж. *Дипломатія Галицько-Волинської держави: європейські наративні джерела. XIII–XV століть*. Львів, 2018. С. 205–215) і Дюра Гарді (Гарди Д. Данило Романович на інтронізації Бейли IV 1235 року – або повернення до королівської сім'ї. *Король Данило Романович: культурна і державотворча спадщина його доби* / під заг. ред. М. Бевза, Ю. Лукомського. Львів : Растр-7, 2016. С. 43–47). Опублікована ж 2019 р. стаття В. Александровича, судячи із її назви, мабуть мала покласти крапку у вкотре винесеній на обговорення проблемі (Александрович В. “Угорське підданство”... С. 135–151), але лише спричинила новий етап дискусії, утім і на сторінках періодичного видання за його редакції, причому з абсолютно протилежними, але врівноваженими та із притаманною авторам науковою етикою, висновками (Мусін О., Войцещук Н. Перемишль та “гірська країна Перемишльська”: межі землі й грані історії. *Княжа доба: історія і культура*. 2020. Вип. 14. С. 110–112). Відзначмо також присутність даного сюжету у коментарях до тексту (перекладеного зокрема для ширшого кола читачів польською і словацькою) кількох найновіших видань так званого *Галицько-Волинського літопису* (зокрема й з погляду дуже важливого текстологічного аналізу) останнім часом, на наш погляд, слушно у силу жанру, особливостей підготовки, адресата наративу названого дослідниками *хронікою Романовичів XIII ст.* (*Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana)*) / ed. D. Dąbrowski, A. Jusupović, *Monumenta Poloniae historica* (далі – *MPH*). Kraków ; Warszawa : PAN ; PAU, 2017. Nova Series. T. XVI. S. 194, прим. 530; пор. практично тотожний за змістом коментар: *Kronika Halicko-Wołyńska (z XIII wieku)* / z języka

Професор В. Александрович, власне, належить до третьої групи дослідників, а його погляди зводяться до наступних:

1. На основі описання участі Данила Романовича у коронаційних врочистостях 14 жовтня 1235 р., Автор цілковито заперечує можливість його васального підданства, водночас абсолютно відкидаючи залежність малолітніх дітей покійного Романа Мстиславовича, – а головню старшого сина, – від Андрія II після зустрічі того із вдовою загиблого під Завихостом 19 червня 1205 р. князя⁴.

2. Описання ведення князем Данилом королівського коня у Столичному Білгороді як і набір свідчень “літописця Романовичів” про події наступних кількох років нічим не здатні вказати на вірогідність якогось підпорядкування⁵. Зі слів В. Александровича, “[...] “угорське підданство” короля Данила Романовича виступає заснованим винятково на знаній широти здогадах без належного вивчення доступної джерельної підстави та водночас – відповідного адекватного осмислення самої залученої мотивації”⁶.

3. “Гостя, безперечно, виразно вивищено дорученням виконувати однозначно почесну місію. З нею ніяк не випадало би співвідносити навантаження, начебто, якогось применшення, упослідження, а, щобільше, – підпорядкування та підданства. Згідно з середньовічним церемоніалом, підданий [...] ніяк не міг би виступати на тому місці і в тій ролі, якими відзначено Данила Романовича”⁷, – резюмує Автор щодо подій 14 жовтня 1235 р.

Ситуація у державі Романовичів другої половини 1235 р., візит князя Данила до Угорщини та справа королеви Беатрисы д’Есте

Станом на початок весни 1234 р. держава Романовичів знову розширилася після здобуття князем Данилом Галича, при облозі якого помер його супротивник герцог Андрій († 1234)⁸. Це було четверте повернення волинських володарів до міста над Дністром⁹, про реакцію на яке немолодого вже на той час короля Андрія II нам нічого невідомо. У відповідь на успіхи Данила Романовича київський князь Володимир Рюрикovich († 1239) “присла | с[ы]на свого Ростислава в Галич[ь], и пріа с ним[ь] брат[ь]ство и | любовь великоу”¹⁰. Підтвердження взаємної приязні, що існувала між князями й раніше¹¹, посприяло долученню сил князя Данила у затяжну і виснажливу військову кампанію Володимира Рюрикovichа проти чернігівського князя Михайла Всеволодовича († 1246), що тривала “вт[ь] Кр[ь]щеніа до Вознесеніа”, тобто упродовж 6 січня – 17 травня 1235 р.¹²

Для Данила Романовича бойові дії у Чернігівській землі супроводжувалися тяжкими втратами у війську, згодом полоненням ворожими силами головного союзника Володимира

---

cerkiewno-słowiańskiego przełożył, przedmową i komentarzami opatrzył E. Goranin. *Oborniki Śląskie : Studio Graphito*, 2020. S. 151, прим. 588; див. також: *Haličsko-volyňská kronika. Neznáme rozprávanie o rodine kráľov a kniežat východno-strednej Európy v 13. Storočí / eds. M. Homza, N. Malinovská. Martin: Matica slovenská*, 2019. S. 168–169, прим. 356; *Галицько-Волинський літопис. Текстологія / за ред. О. Толочка. Київ : Академперіодика*, 2020. С. 441).

⁴ Спростування другої частини поглядів Автора див.: Волощук М., Домбровський Д. Князь Данило Романович та угорські королі 1205–1235 рр. (у відповідь Володимирові Александровичу). Частина 1. *Галичина: науковий і культурно-просвітний краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2020. Вип. 33. С. 37–59.

⁵ Александрович В. “Угорське підданство”... С. 151.

⁶ Там само. С. 188.

⁷ Там само. С. 155.

⁸ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 184. Поп.: *Chronica Alberici monachi Trium Fontium a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolata, Monumenta Germaniae historica. Scriptores* (далі – *MGH SS*) / ed. G. Pertz. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1874. T. 23. S. 944.

⁹ Dąbrowski D. *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna*. Kraków : Avalon, 2012. T. 1. S. 468

¹⁰ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 185–186.

¹¹ Dąbrowski D. Włodzimierz Dymitr Rurykowicz i jego stosunki z Danielem Romanowiczem. Kartka z dziejów politycznych Rusi w I poł. XIII w. *Фортеця : збірник заповідника “Тустань”*. На пошану Михайла Рожка. Львів : Камула, 2009. Кн. 1. С. 68–89.

¹² *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 189.

Рюриковича (“Срѣти|вшим[ъ] же са воем[ъ] мнѣгым[ъ] половец[ъ]кым[ъ] оу Торцескаго, и быс[тъ] | сѣча люта [...] Вълѣди|мероу ж[е] аѣтомоу быв[ъ]шю”¹³) та, як наслідок, завершилися влітку 1235 р. неспроможністю контролю Галича, який, за – на превеликий жаль, – не окреслених джерелами обставин, перейшов до рук Михайла Всеволодовича.

Хроніка Романовичів XIII ст. повідомляє, що на тлі військових невдач та неприйняття князя елітами Галича “Данилови ж[е] оувѣда|в[ъ]шю крамолоу их[ъ] [тобто, бояр. – *Авт.*], изыде въ оугры”¹⁴, точний час чого встановити неможливо, на відміну від часу повернення на батьківщину¹⁵. Чимало істориків, утім і наш Автор, певні, що князь вирушив до Угорщини ще за життя Андрія II¹⁶, чому, проте, *expressis verbis* підтвержень немає. Однозначно ясно, що він провів за межами своїх володінь кілька місяців – до зими 1235/6 р.

Натомість король, одружившись втретє 14 травня 1234 р.¹⁷, перебував у цілком добрій фізичній формі. Зокрема влітку 1235 р. він завдав поразки австрійським військам герцога Фрідріха Бабенберга († 1246), що вторглися до його володінь, спустошивши контрнаступом землі супротивника аж до Відня¹⁸. Однак 21 вересня 1235 р. за невстановлених обставин та цілком несподівано у віці поміж 58–60 років угорський володар помер і спершу був похований в Орадеї поряд із Володиславом I († 1095)¹⁹. У церемонії прощання з Андрієм II, точна дата якої, на відміну від дати смерті, невідома, можливо взяли участь послі німецького імператора Фрідріха II († 1250), котрі прибули до Угорщини з вимогою виплати, начебто, затриманої батьком Бели IV данини у розмірі п’яти тисяч срібних марок²⁰. Серед іншого вони посприяли у делікатній справі втечі з-під варті вагітної удови Андрія II Беатрисы д’Есте († 1245), звинуваченої синами покійного короля Белою і Коломаном († 1241) у подружній зраді з палатином Діонісієм сином Омпуда, з яким ніби після смерті чоловіка та мала намір втекти²¹. Врешті решт

¹³ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 191.

¹⁴ *Ibidem*. S. 193–194.

¹⁵ “Симѣ ж[е] приспѣ|в[ъ]ши [1235/6 р. – *Авт.*], иде Васил[ъ]ко к Галичю, поима ляхы. Данил[ъ] же | в то время прииде къ брату си **изъ оугорь** [акцент наш – *Авт.*]”, *Ibidem*. S. 194. Цілком можливо князь вирушив до Угорщини ще у червні 1235 р. (Dąbrowski D. *Daniel Romanowicz król Rusi*. S. 187–189), чому, однак, бракує переконливих доказів.

¹⁶ Александрович В. “Угорське підданство”... С. 187.

¹⁷ Дружиною Андрія II стала донька Альдобрандіно д’Есте Беатриса († 1245) (Wertner M. *Az Árpádok családi története*. Nagybecskerekén : Pleitz Fer. Pál Könyvnyomdája, 1892. Old. 430; Zsoldos A. *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Budapest : MTA Történettudományegyetem Intézete, 2005. Old. 190).

¹⁸ Див. наприклад із останнього: Roháč P. Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a Českým královstvom 1230–1246. *Vojenská história*. 2015. R. 19. Č. 3. S. 10–11; Rudolf V. Cseh–magyar–osztrák kapcsolatok II. (Harcias) Frigyes uralkodása alatt (1230–1246). *Fons*. Vol. XXIV. 2018. sz. 1. Old. 21; Сенга Т. Галич, Галицька та Руська землі у взаємовідносинах з Угорщиною XI–XIII ст. *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2020. Серія 2. Вип. 5. С. 72, прим. 188.

¹⁹ “Andreas Rex Hungariae moritur et sepelitur in Waradino”, *Chronica Alberici monachi Trium Fontium a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolate*. S. 937. Поп.: Kádár T. *Az Árpád-házi uralkodók és az országlásuk idején hercegi címmel tartományi különhatalmat gyakorolt külhoni, fejedelmi származású előkelők, valamint azok családtagjainak elhalálozási és temetkezési adatai 997–1301 között*. *Fons*. Vol. XIX. 2012. Sz. 1. Old. 93. До слова, зі статті Томаша Кадара бачимо, що інформації про день похорону ми не маємо не тільки у випадку Андрія II. Відсутня вона і в найновішій “*Історичній хронології доби Арпадів (997–1301)*” Даниєля Бачатьї. При цьому час смерті короля автор датує періодом поміж 21 вересня – 1 жовтня 1235 р. (Bácsatyai D. *Az Árpád-kor történeti kronológiája (997–1301)*. Budapest : Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2022. Old. 168).

²⁰ “Imperator Fredericus repetit a rege Hungarie tributum 47 annorum, quod videlicet ex quo mortuus est avus eius magnus imperator Fredericus solutum non fuerat”, *Chronica Alberici monachi Trium Fontium a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolate*. S. 939; “His temporibus mortuo Andrea rege Ungarie, et regnante Bela filio eius pro eo, imperator suos legatos ad regem Ungarie destinavit”, *Annales S. Iustinae Patavini*. *MGH SS* / ed. G. Pertz. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, 1866. T. 19. S. 155. Поп.: Kosztolnyik Z. *Hungary in the Thirteenth Century*. New–York : Columbia University Press, 1996. P. 122.

²¹ Див. до прикладу: Nyáry A. Beatrix királyné, II. Endre hitvese. *Századok*. 1868. Füz. 9. Old. 601–603; поп.: Wertner M. *Op. cit.* Old. 433.

переодягнена хлопцем молода удова у посольському супроводі зуміла виїхати до німецьких земель, де на початку 1236 р. народила сина Стефана († 1271)²².

Факт відправлення Фрідріхом II послів, на наш погляд, важливий з кількох причин. Перш, ніж відіслати їх до Угорщини, цісар мусів довідатися про відхід у засвіти угорського володаря, що потребувало часу, адже частину серпня і вересень 1235 р. він провів спершу у Майнці (тепер – однойменне місто федеральної землі Рейланд-Пфальц, Німеччина), а згодом ельзаському місті Агно (тепер – місто, комуна і супрефектура регіону Гранд-Ест департаменту Нижній Рейн округу Агно-Вісамбур кантону Агно, Франція), де уклав цілу низку документів²³ і певне отримав звістку про смерть Андрія II. Відстань від Агно до Столичного Білгорода (*Alba Regia*, тепер – місто Секешфехервар, Угорщина), Естергома чи місця поховання короля Угорщини в Орадеї становить від майже тисячі до понад 1200 км. З огляду на середню швидкість пересування вершника (чи групи вершників) цієї пори року, терміновість справи, можна припустити, що до Агно важлива інформація дійшла не раніше, ніж на третій, а то й четвертий чи п'ятий день, тобто 23–24/25 вересня (якщо зважати, що король помер саме 21 вересня, а не пізніше). Приготування послів та їхній проведеній у дорозі до Угорщини час дозволяють припустити прибуття на місце щонайменше на початку – у першій декаді жовтня 1235 р. Зазвичай покійника ховали на третій, іноді четвертий день із подальшою невідкладною коронацією наступника. До прикладу зі смертю Карла Роберта з династії Анжу 16 липня та похорон 18 липня 1342 р. його син Людовік I прийшов до влади на третій після похорон день – 21 липня²⁴. Але от доньку Людовіка Марію († 1395) коронували одразу на другий після похорон її батька день – 17 вересня 1382 р.²⁵ Поміж смертю Андрія II 21 вересня (або пізніше) і коронацією Бели IV 14 жовтня 1235 р. пройшло щонайбільше 24 дні, дата похорон покійниками невідома, а відтак теоретично послі Фрідріха II дійсно могли взяти участь у обох церемоніях.

Оперативність, з якою прибули німецькі делегати до Угорщини, демонструє, що для князя Данила також не становило проблеми приїхати саме напередодні коронації (а можливо ще й узяти участь у похоронах батька Бели IV), адже відстань від волинського Володимира до Орадеї була удвічі коротшою, аніж для посланців Фрідріха II. Адже переконливих доказів на прибуття старшого Романовича до володінь Арпадів ще за життя Андрія II та причин візиту, як ми вже зазначали – бракує. Але наведені міркування до суті справи мають радше опосередкований стосунок. Важливо констатувати присутність під час королівських вчистостей 14 жовтня 1235 р. як волинського володаря, так і людей імператора. Додатково хоч і опосередковано це теж підтверджується датованим 1236 р. листом Фрідріха II чеському королю Вацлаву I († 1253) зі складеним *post factum* переліком обвинувачень у адрес австрійського герцога Фрідріха Бабенберга. Одним із таких був не окреслений автором хронологічно напад на посланців імператора та не названого за іменем руського князя, котрий передав ними цісареві якісь дари²⁶. На наш погляд,

²² “Tunc Beatrix regina, cum esset gravida, timore sui crudelis privigni, iunxit se in reversione societati imperialium legatorum, induta veste virili; et sic deluso rege, qui faciebat eam cum summa diligentia custodiri, in Alemaniam latenter confugit, peperitque ibi filium, quem Stephanum appellavit”, *Annales S. Iustinae Patavini*. S. 155; *Chronicon Estense cum additamentis usque ad annum 1478 / a cura G. Bertoni e E. P. Vicini. Raccolta degli storici Italiani dal cinquecento al millecinquecento ordinate da L. A. Muratori. Nova edizione riveduta ampliata e corretta / con la direzione di G. Carducci e V. Fiorini. Città di Castello : Coi tipi della casa editrice S. Lapi, 2016. T. 15. P. 3. S. 14. Поп.: Wertner M. Op. cit. Old. 546, прим. 2 із добором інших джерельних свідчень.*

²³ *Historia diplomatica Friderici secundi / collegit J.–L.–A. Huillard-Bréholles. Parisiis : Excudebat Henricus Plon, 1855. T. 4. P. 2. S. 760–770.*

²⁴ *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV. Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum (далі – SRH) / edendo operi praefuit I. Szentpétery. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, 1937. Vol. 1. S. 503.*

²⁵ *Johannes de Thurocz. Chronica Hungarorum. I. Textus / ed. E. Galántai, Gy. Kristó. Budapest : Akadémiai kiadó, 1985. S. 187–188, 190.*

²⁶ “Praeterea nuncios nostros in securitate sua et conductu receptos spoliari mandavit. Xenia quoque per ducem Rossiae nobis transmissa nunciis eius in contumeliam et iniuriam nostrum fecit auferri”, *Codex diplomaticus et*

йшлося про повернення додому ще до зими 1235/6 р. згаданих раніше людей Фрідріха II, котрі вже після коронування Бели IV допомогли удові Андрія II Беатрисі д'Есте таємно вибратися з Угорщини. До них вочевидь доєдналися послі *ducem Rossiae* – Данила Романовича, пограбовані згодом людьми герцога Австрії.

Відтак описані у *Пожонській хроніці*, а відтак – *Композиції угорських хронік XIV ст.* та цілому ряду інших, пізніше упорядкованих, наративів королівські врочистості неповні. У текстах відсутня інформація про інших гостей, які були на коронації Бели IV, зокрема – послів Фрідріха II²⁷. Причиною цього замовчування, швидше за все, стала їхня причетність до втечі з-під варті вагітної удови, адже народження нею сина становило для Бели і Коломана чималу проблему²⁸. Однак роль, відведену Данилові Романовичу у подіях 14 жовтня 1235 р., можна і варто пов'язувати з присутністю на коронації людей імператора. Для них *officium stratoris* була зрозумілою і, з погляду її першого застосування Арпадами у властивих врочистостях, як видно на основі уцілілих досі джерельних свідчень, слугувала, здається, прикладом *imitatio* традицій імперії за присутності людей імператора²⁹.

---

*epistolaris Moraviae / studio et opera A. Boczek. Olomouci, 1839. T. 2 : 1200–1240. S. 228; пор.: Regesta Diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae / opera C. Jaromiri Erben. Praga, 1855. P. 1 : 600–1253. S. 360; Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich / bearbeitet von O. Frh. von Mitis, H. Dienst, Ch. Lackner unter Mitwirkung von H. Hageneder. Wien, München : Böhlau, 1997. Bd. 4/2 : 1195–1287. S. 226. Йдеться про добре відомий текст, що, за останніми дослідженнями, постав не раніше весни 1236 р., відтворюючи події, починаючи з липня 1235 р. “Руський сюжет” листа був предметом студій вчених, але із цілковито різним датуванням (див. із останніх робіт: Майоров А. В. *Русь, Византия и Западная Европа. Из истории внешнеполитических и культурных связей XII–XIII вв.* Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2011. С. 654; Мартынюк А. В. *До Герберштейна. Австрия и Восточная Европа (XIII – начало XV века)*. Москва : Квадрига, 2019. С. 36–37).*

²⁷ “Rex Wela filius eius post eum coronatus est in katedrali ecclesia Beati Petri in Alba, quam ipse consecrari fecit, Colomano S[lavonie] duce, fratre eiusdem ensem regalem ad latus eius honorifice tenentem (*sic*), Daniele vero duce Ruthenorum equum suum ante ipsum summa cum reverencia ducente”, *Chronicon Posoniensis* / ed. A. Domanovszky. *SRH* / edendo operi praefuit I. Szentpétery. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societas Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, 1938. Vol. 2. S. 42. Перелік наступних за хронологією згадок див.: Александрович В. “Угорське підданство”... С. 153, прим. 100. Не варто дивуватися, що у описі відсутня інформація про, зокрема, представників угорської знаті, без якої такого штибу врочистості не проходили. Про те, що “[...] Bella rex patrio more Andreae regi optimo funerales exequias celebrari magno pompae apparatus instituerat” добре відомо із дещо пізніших за часом появи свідчень Іоанна із Феррари (Nyáry A. *Op. cit.* Old. 603, прим. 1; пор.: Wertner M. *Op. cit.* Old. 433, прим. 4). Відтак немає сумніву, що із такою ж помпою пройшла за хронологією друга після похорон Андрія II врочистість – коронація самого Бели IV.

²⁸ “Bele scilicet et Colomanno, displicuit vehementer; timebant enim, ne pater senex filios de iuvenula generaret”, *Annales S. Iustinae Patavini*. S. 154; *Chronicon Estense cum additamentis usque ad annum 1478*. S. 14.

²⁹ До слова, це була не перша коронація (хоча й без опису *officium stratoris*, якого може й не було) за присутності представників Імперії. *Terminus ante quem* 27 вересня 1063 р. встановлення королем Угорщини старшого сина Андрія I († 1060) Соломона († 1074) відбулося за безпосередньої допомоги і участі 13-річного Генріха IV († 1106): “Rex itaque Salomon cum imperatore sine difficultate intravit in Hungariam rege orbatam et secures venit in civitatem regiam Alba, ibique ab omni clero et populo totius Hungariae honorificentissime suspectus est. Concionatus est autem imperator ad universum cetum Hungarorum pro genero suo rege Salamone pacemque inter eos reformatam iusiurandum (*sic*) religione interposita confirmavit”, *Chronici Hungarici compositio saeculi XIV*. S. 361. З іншого боку ретельні студії коронації угорських володарів, проведені свого часу Еріком Фюгеді, засвідчили наявність запозичень із аналогічних імператорських традицій (Fügedi E. A magyar király koronázásának rendje a középkorban. *Eszmértörténeti tanulmányok a magyar középkorról* / szer. Gy. Székely. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1984. Old. 258–259). Наявність у землях Юриковичів німецького впливу при складанні почесних обов'язків *Officium stratoris* і *Officium stratoris et stratae*, цілковитого розуміння учасниками його значення упродовж XII–XIII ст. нещодавно у своїй статті показали І. Паршин та Христина Меренюк (Паршин І., Меренюк Х. “Подлі твої стремень”: малодосліджений лицарський епізод із життя галицького князя Ярослава Володимировича. *Україна. Культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2021. Вип. 34. С. 10).

Роль коня в коронаційних врочистостях 14 жовтня 1235 р.

При аналізі лаконічного опису коронаційних врочистостей слід віддати належне В. Александровичу, який слушно зауважив наявність у ньому кількох різних за часом подій. Безперечно варте особливого акценту й уточнення Автора про саме пішу ходу Бели IV при Даниловому супроводі королівського коня у конкретному фрагменті *Пожонської хроніки*. Саме у цьому епізоді можна погодитися, що: “Данило Романович, звісно, тим більше не мав йти біля стремена й не тримався за нього: коня [...] можна провадити тільки в єдиний доступний спосіб – за вуздечку”³⁰.

Але ж на цьому, як можна побачити із докладніше описаних коронувань наступних угорських володарів, зокрема й із описом жесту *officium stratoris*, врочистості не завершилися. Зрештою, із тексту незрозуміло, звідки, за участі кого і з чого саме починалися. На відміну від кафедрального собору Діви Марії, де коронувалися та частково хоронилися попередники Бели, а його самого ще 1214 р. знать мала намір звести на престол як співправителя Андрія II із пізнішим вживанням титулу *iuuenus Rex*³¹, – місцем коронування 14 жовтня 1235 р., як вказує упорядник *Пожонської хроніки*, став храм Свв. Петра і Павла. За існуючих віддавна традицій, куди входило чимало обов’язкових атрибутів, дотримуватися яких римські папи неодноразово закликали з огляду на тісний зв’язок порядку помазання на правління королів різних земель латинського заходу³², окреслене у джерелі місце дійства справедливо викликало аргументовані сумніви Е. Фюгеді. Історик вважав, що текст відтворює рух процесії із базиліки Пресвятої Діви Марії до храму Свв. Петра і Павла. Саме у базиліці був трон, тут зійшов на нього кожен із попередників Бели IV, зокрема вже канонізовані на той час Стефан I († 1038) і Володислав I († 1095), а тому відмовитися від такого магічного зв’язку було б чимось неймовірним³³. Слушні, на наш погляд, авторські підсумки вносять поважні корективи у подальший аналіз ролі коня та особи закріпленої за ним. Адже окреслені аспекти, включно із мастю тварини, її розміром завжди були надзвичайно важливими під час коронаційних врочистостях будь-якого представника угорської королівської родини³⁴.

Д. Гарді цілком слушно зауважив, що: “[...] було б цікаво знати, хто на коронації угорських королів вів їхніх коней”, а відтак справедливо шкодував про “[...] неможливість зробити компаративний аналіз угорської королівської церемонії інтронізації володарів”³⁵. Можемо заспокоїти сербського колегу, бо таке зіставлення можна зробити хоча б на основі описаних Оттокараром Штирійським († 1319/21) 23 липня 1290 р. сходження на престол Андрія III († 1301)³⁶, а також – Антоніо Бонфіні († 1502) подій коронування 21 вересня 1490 р. Владислава II з династії Ягеллонів († 1516). Обоє авторів були безпосередніми свідками подій. Більше того, практично жоден із українських істориків досі не вдавався до належного аналізу їхніх текстів, головню – непересічної за своїм змістом і ретельністю приготування праці придворного

³⁰ Александрович В. “Угорське підданство”... С. 153.

³¹ Див. першу згадку про намір знати коронувати Белу на співправителя Андрія II всупереч волі батька (*Vetera Monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia* / ed. A. Theiner. Romae : Typis Vaticanis, 1859. Т. 1 : (1216–1352). S. 2). Див. також: Bácsatyai D. Op. cit. Old. 138.

³² Ретельні студії коронаційних врочистостей, в цілому, та їх окремих елементів зокрема, включно із докладним описом західного впливу на них, свого часу провела Емма Бартоніек (*Bartoniek E. A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. Századok. 1917. Évf. 51. Old. 5–44; Eadem. A magyar királyáavatáshoz. Századok. 1923. Évf. 57. Sz. 7–10. Old. 247–304; Eadem. Az Árpádok trónöröklési joga. Századok. 1926. Évf. 60. Sz. 9–10. Old. 785–841; Eadem. A magyar királyválasztásai jog a középkorban. Századok. 1936. Évf. 70. Old. 359–406* і підсумки у опублікованій *post mortem* монографії: *Eadem. A magyar királykoronázások története. Budapest : Akadémiai kiadó, 1987. 180 l.*), а підсумував Е. Фюгеді (*Fügedi E. Op. cit. Old. 255–273*).

³³ Fügedi E. Op. cit. Old. 270.

³⁴ Dvořáková D. *Kôň a člověk v středověku. K spolužitíu člověka a koňa v Uhorském království*. Bratislava : RAK, 2007. S. 76–79.

³⁵ Гарді Д. Назв. праця. С. 45.

³⁶ *Ottokars Österreichische Reimchronik* / herausgegeben von J. Seemüller. MGH. Hannover : Hahnsche Buchhandlung, 1890. Bd. 5. Th. 1 : Deutsche Chroniken. Und andere Geschichtsbücher des Mittelalters. S. 535–536.

хроніста угорських королів XV ст. під назвою “Декади діянь угорців”, завершеної 1497 р.³⁷, що саме становить особливий інтерес для предмету нашого дослідження.

Якщо Оттокар Штирійський на сторінках своєї праці звернув увагу на урочистості у базиліці Пресвятої Діви Марії, клятві короля Андрія III, гостях, що прибули до Столичного Білгороду, зокрема з німецьких земель³⁸, то А. Бонфіні був значно красномовніший та більш уважний до деталей. Наведемо фрагмент, уміщений до десятої книги четвертого тому “Декад”, про початок коронації Владислава II за участі головних дійових осіб: “Undecimo Kalend. Octobris rex ita rite coronatur. E proximis Dominici antistitis edibus, ubi residebat, precedente honestissimo comitatu et universo pontificum ordine in pontificio cultu progrediente decreto capite demissisque crinibus paludatus rex in dive genitricis basilicam prodit; a dextra Urbanus Agriensis episcopus, a sinistra Sigismundus Quinqueecclesiensis erat. Ante hos Ioannes Corvinus elatis manibus sacrum diadema preferens, cuius latera hinc Stephanus Bathor, qui sceptrum regale, et Iohannes Georgii comes ponum aureum ferens claudebat. Mox istos Stephanus Syrmienensis episcopus auream pacem et prior Aurane crucem gerens anteibat. Quia et Paulus Kinisius cum stricto gladio et Mathias Gerebus cum ense vagina recondito aurea, item **Ladislaus veteris palatini filius, magister agazonum cum equo** [акцент наш. – Авт.] et Ladislaus Losontius cum regali vexillo precedebant”³⁹.

На тему участі коронаційного меча, згаданого і у врочистостях 14 жовтня 1235 р., А. Бонфіні спершу чітко окреслив, що “[...] Paulus Kinisius cum stricto gladio et Mathias Gerebus cum ense vagina recondito aurea [...] **precedebant** [акцент наш. – Авт.]”, а згодом додав, що всередині базиліки “[...] gradibus pre ara magna constructis, supra quam gladium strictum”⁴⁰. Тобто особа відповідальна за меч його тримала і несла до визначеної урочистостями миті, а відтак передала символ влади короля для встановлення на вівтарі. Після цього мечем за посередництва архієпископа заволодів намащений на правління король⁴¹, а опісля покладання на його голову корони, як пише хроніст “[...] a latere ensis amovetur ensiferoque Mathie datur”⁴².

По завершенню урочистостей у базиліці Пресвятої Діви “[...] cum universa rex multitudine ad divi Petri basilicam contendit, ibique in parato solio residet [...]”⁴³. За відсутності конкретики на предмет руху пішки чи верхи на згаданому раніше коні вважатимемо, що король

³⁷ Antonius de Bonfini. *Rerum Ungaricarum decades* / ed. I. Fögel, B. Iványi, L. Juhász. Budapest : K. M. Egyetemi nyomda, 1941. T. 4. P. 1 : Decades IV et dimidia V. S. 196–203; пор.: Antonio Bonfini. *A Magyar történelem tizedei*. Budapest : Osiris kiadó ; Balassi kiadó, 2019. Old. 1049–1056. Поодинокі спроби аналізу окремих сюжетів джерел див.: Паршин І. *Дипломатія Галицько-Волинської держави*. С. 111–119; Його ж. Галицько-волинські сюжети в “*Rerum Hungaricarum decades*” Антонія Бонфіні. *Українсько-угорські етюди* / за ред. Л. Войтовича. Львів, 2019. Вип. 3. С. 125–138.

³⁸ *Ottokars Österreichische Reimchronik*. S. 536. Присутність гостей з володін Священної Римської імперії, як видно, була традицією, хоча й не завжди відтвореною у джерелах.

³⁹ Antonius de Bonfini. Op. cit. S. 196.

⁴⁰ Ibidem. S. 197.

⁴¹ “Regali ac sacro instructus habitu solium repetit, ubi postquam Alleluia concinuit chorus, ad magnam aram ex more reducitur metropolitanumque preveneratur. Tunc ille sumpto ex ara stricto gladio, quem diximus, Accipe, inquit, gladium dicorum apostolorum auctoritate consecratum et divino numine tibi destinatum [...] Cum ita dixisset, ense in vagina reconditum illi status accinxit”, Ibidem. S. 199.

⁴² Ibidem. S. 200. У цьому місці варто додати, що обоє мечоносців відповідно до визначених урочистостями функцій згодом супроводжували короля за межі міста (“Soluta contione reversus haud procul in suburbia tumultum accepto stricto gladio, quem Paulus prefecerat”, Ibidem. S. 202). Відтак хоча й ретельний, але водночас позбавлений ширшого контексту аналіз наведеного фрагмента *Пожонської хроніки* про події 14 жовтня 1235 р. об’єктивно пояснює появу наступного висновка нашого Автора: “Вжите при цьому дієслово “tenente” виразно вказує на, власне, тримання меча, а не несення його у коронаційному поході, чого дотеперішня література також не зуміла зауважити [...] доступний опис, як щойно тепер виявляється, зовсім не твердить про несення меча в коронаційній процесії. Тому випадає визнати частину розповіді зі згадкою про меч відображенням уже пізнішого етапу урочистостей, коли під час самої коронації молодший брат короля тримав меч біля нього”, Александрович В. “Угорське підданство”... С. 154. Як бачимо, лише самої розповіді про коронацію Бели IV недостатньо, щоб зрозуміти, на якому етапі Коломан міг тримати меч, а на якому – нести його, адже урочистості тривали довго.

⁴³ Ibidem. S. 200.

йшов пішки з огляду на близькість розташування храмів один до одного⁴⁴. Однак далі, як бачимо із опису, Владислав II “[...] profectus **extra urbem in suburbium** [акцент наш. – Авт.] magnum prodit et in edito loco paratum podium cum instructo quorundam procerum ordine conscendit; inter eundem vero cum numismatis sparsa missilia”. За межами міста, судячи із опису, він мав кілька завдань, як от на одному із пагорбів, декларуючи готовність захисту держави, символічним жестом оголеного меча (“quem Paulus preferebat”) вказав на чотири сторони світу. І хоча у наведеному контексті дієслово *profectus* не дозволяє однозначно окреслити характер руху Владислава II, однак орієнтир – *extra urbem in suburbium* – “за замовчування” передбачає використання ним коня. Адже, за розповіддю А. Бонфіні, король “[...] in habitu regie maiestatis et coronatus in pallio divi Stephani esset”⁴⁵. Важко й уявити, що його повернення “[...] in aulam cum eodem habitu in medio suorum principium”⁴⁶ відбувалося також пішки. У описаних *extra urbem* заходах *magister agazonum* Володислав, котрий провадив королівського коня до базилики Пресвятої Діви Марії, не згадувався. Утім він мусів брати у них участь, як це робили відповідальні за мечі Владислава II нобілі – Павло Каніжі та Матвій Герєб.

Звісно, описані, найважливіші з погляду актуального дослідження, фрагменти подій 21 вересня 1490 р. передають атмосферу вчистостей, що вочевидь відрізнялися в деталях від коронації 14 жовтня 1235 р. Однак вони містять, згідно зі світським і церковним складниками, із імперськими запозиченнями та суто угорськими елементами, свого роду “обов’язкові” атрибути, незмінні щонайменше з XII ст.⁴⁷ Окреслені спостереження дозволяють з усією певністю стверджувати, що у значно багатших, – ніж відомо із джерел, – подіях 14 жовтня 1235 р. брат Бели IV Коломан не лише тримав поряд із ним коронаційного меча, а й на певному етапі коронації ніс його (опис чого з певних причин невідомий). Натомість князь Данило міг вести коня не лише до базилики Пресвятої Діви Марії (як про це читаємо у подіях 21 вересня 1490 р.), а й від неї – до храму Свв. Петра і Павла, що, радше, й відтворено у *Пожонській хроніці*⁴⁸. За відсутності джерельних свідчень про виїзд Бели IV *extra urbem* змодельовати участь старшого Романовича на цьому етапі вчистостей неможливо.

Але не менш важливо, що порівняльний аналіз подій 14 жовтня 1235 р., із заходами, до прикладу, 21 вересня 1490 р. засвідчує відсутність серед прямих учасників коронації спеціально чи не спеціально запрошених “гостей”. Владислава II на коронаційному шляху супроводжували представники найвищих кіл угорської знаті. При коронуванні Бели IV Данила Романовича, без сумніву, при дворі Арпадів розглядали за схожим контекстом. При цьому, що цікаво, як і у випадку з коронацією Бели IV, до Столичного Білгорода, як у липні 1290 р., так і у вересні 1490 р. з огляду на непересічні події прибули посольства й сусідніх володарів⁴⁹. Без перебільшення, сходження на престол нового володаря було топ новиною, але у жодному із наведених випадків ми не бачимо прямого долучення до коронаційних дійств в угорській столиці кого-небудь із прибулих представників іноземної знаті.

⁴⁴ У цьому місці висловлюю вдячність подружжю Маріана та Магдалени Гарбачік, за сприяння котрого 18 липня 2022 р. вдалося відвідати Столичний Білгород та провести упродовж дня ряд польових спостережень, важливих для написання цієї статті. Див. також відтворений маршрут коронаційної процесії: Magonyi I. *Társa az országnak. Királynék koronázása Székesfehérváron*. Székesfehérvár : Kotsis és Társa Nyomda. 2007. Old. 114.

⁴⁵ Antonius de Bonfini. Op. cit. S. 200.

⁴⁶ Ibidem. S. 202.

⁴⁷ Див. аналіз еволюції елементів коронаційних вчистостей Е. Фюгеді (Fügedi E. Op. cit. Old. 268–269).

⁴⁸ “Що в угорській хроніці насправді згадано похід до собору, а не, як у М. Волощука, вихід з нього – окремо акцентувати не випадає...”, Александрович В. “Угорське підданство”... С. 145. Те, що упорядник *Пожонської хроніки* вирішив спершу окреслити у коронації роль Коломана, а лише потім – Данила Романовича, радше підтверджує подальший рух процесії між базиликою Пресвятої Діви Марії та храмом Свв. Петра і Павла, як зазначав Е. Фюгеді. У такому разі логіка і хронологія оповіді стає зрозумілішою. При цьому ми не виключаємо, що король потребував коня на наступному етапі вчистостей, деталі яких не потрапили до джерел.

⁴⁹ *Ottokars Österreichische Reimchronik*. S. 536; Antonius de Bonfini. Op. cit. S. 202.

Ще раз про наслідки участі Данила Романовича у коронації Бели IV

Немає сенсу вдаватися до ретельного вивчення джерел на предмет аналізу випадків несення меча та ведення коня під час різного штибу врочистостей за участі представників як найвищої світської, так і церковної знаті у традиціях Ромейської і Священної Римської імперії. На тему генезису самого ритуалу та його найвідоміших казусів написано чимало, зокрема за останнє десятиліття⁵⁰. У обраному контексті студій варто, на наш погляд, хіба що погодитися зі словами Олександра Мусіна про те, що: “Обряд [...] пов’язаний із несенням меча та веденням коня за вуздечку, має **однозначно трактуватися** [акцент наш. – *Авт.*] як визнання власного становища у васальній ієрархії [...] Відносини лєну, сюзеренітету й васалітету не повинні розглядатися й оцінюватися у сучасних категоріях “системи панування-підпорядкування”, “підпорядкування”, “підданства”, “неспроможності”, “меншовартісності”, “вищості/зверхності”, “протекції”, “другорядності” чи “несамостійності”. Перенесення цих емоційних оцінок на зміст васальної ієрархії суттєво спотворює її сенс і функції та ускладнює адекватне осягнення минулого [...] Символи і ритуали не були для людини Середньовіччя порожнім звуком і за визнанням васальної ієрархії стояло визнання Божественного світопорядку – основи буття середньовічного суспільства, який передбачав двосторонні зобов’язання і права [...] Участь у васальному ритуалі має розглядатися як одна з необхідних форм реалізації князем свого права на співучасть у владі”⁵¹.

За результатами участі Данила Романовича у коронаційних врочистостях 14 жовтня 1235 р. йому не вдалося повернутися до Галича, як, вочевидь, він на те розраховував. Статус залежного від Бели IV володаря та властивого значення провадження під час інтронізації коня короля Угорщини підтверджують наступні факти, які назагал відомі, однак потребують нової артикуляції.

1. Бела IV продовжив започатковану у другій половині 1205 р. його батьком традицію титулування королем Галичини й Володимирії (*Gallitiae, Lodomerie Rex in perpetuum*), а його молодший брат Коломан – королем русі (рутенів) та герцогом Славонії (*dei gratia rex Rutenorum et dux tocius Sclavonie*)⁵². Данила при дворі Арпадів вважали князем Володимирії (*dux Lodomerie*)⁵³, що з погляду ієрархії та протистояння за Галицьку землю мало однозначні і зрозумілі наслідки. Долучення старшого Романовича до коронаційних врочистостей у властивий спосіб та особливо за присутності послів німецького імператора, на нашу думку, передбачало *imitatio* відповідних коронаційних традицій Священної Римської імперії, адже з огляду на попередні, відомі з джерел, випадки інтронізації Арпадів кінв короля фігурує *expressis verbis* уперше саме 14 жовтня 1235 р. Його використання не могло бути епізодичним, як це показано *Пожонською*

⁵⁰ Наведемо лише декілька праць останнього десятиліття: Roach L. Submission and Homage: Feudo-Vassalic Bonds and the Settlement of Disputes in Ottonian Germany. *The Journal of the Historical Association*. 2012. Vol. 97. № 3. P. 355–379; Tudorie I. A. “Et tenentes frenum equi ipsius...”. A new approach to the 13th century relationship between the Byzantine emperor and patriarch. *The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison* / ed. by Ch. Gastgeber, E. Mitsiou, J. Preiser-Kapeller, V. Zervan. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2017. P. 31–46 (ретельний огляд дочасний студій у прим. 3–17); Gómez R. E. Le service de palefrenier (officium stratoris) à Byzance à l’époque des Paléologues. Nouvelles réflexions sur les relations entre l’empereur et le patriarche aux XIIIe – XVe siècles. *Etudios bizantinos*. 2018. Vol. 6. P. 147–173. До слова, українським історикам, які заперечують можливість визнання Данилом Романовичем певного сюзеренітету Бели IV, наведені вище роботи невідомі (Паршин І. *Дипломатія Галицько-Волинської держави*. С. 212–214; Александрович В. “Угорське підданство”... С. 135–151; Паршин І., Меренюк Х. Назв. праця. С. 8).

⁵¹ Мусін О., Войцещук Н. Назв. праця. С. 110–112.

⁵² *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* / collegit e digessit T. Smičiklas. Zagrabiae : Ex officina societatis typographicae, 1906. V. 4 : (1236–1255). S. 102–104. Пор.: Прохазкова Н. Титулатура короля Галичини Коломана (фрагмент дисертаційної роботи). *Галич. Збірник наукових праць* / за ред. М. Волощука. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016. Вип. 1. С. 212.

⁵³ *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae* (далі – *CDES*) / ed. R. Marsina. Bratislava : Sumptibus consilii nationalis Bratislaviensis capitalis reipublicae Socialisticae Slovaciae, 1987. T. 2 : inde ab anno MCCXXXV usque ad anno MCCLX. S. 3–4.

хронікою і пізнішими з походження наративами, бо коронаційна траса не була короткою. “Закріплена” за конем особа, як видно із опису пізніших королівських вчистостей угорських володарів, супроводжувала нового короля весь час. Підкреслимо, що наш Автор справедливо звернув увагу на певну змонтованість повідомлення про коронацію Бели IV, у якому зібрані кілька епізодів, що відбувалися у різний час цього знаменного для Арпадів дня. Однак учений забув сказати, що між цими епізодами відбувалися не менші за важливістю для запрошених на свято події, у яких, без сумніву, Данило Романович брав участь згідно із відведеною йому роллю.

2. Знаменитий диплом, виданий Белою IV незабаром після інтронізації *regni autem nostri anno secundo* (на жаль, не містить денної дати) королівському конюшому Діонісієві синові Діонісія 1235 р. та ретельно вивчений Тору Сенгою на предмет коректної реконструкції хронології описаних у ньому військових кампаній⁵⁴, недвозначно характеризує нещодавнього учасника вчистостей 14 жовтня (ще присутнього при дворі Арпадів на момент укладення тексту джерела!): “Ad hinc etiam dum contra Danylam, ducem Lodomerie, a debito fidelitatis se subtrahentem [акцент наш. – *Авм.*] et Galliciam [або в сенсі міста Галича. – *Авм.*] nobis iam subiectam capere attemptantem, pariter cum inclito patre nostro [Андрієм II. – *Авм.*] exercitum duceremus et iam in expugnatione castris Yrislov essemus constituti [...]”⁵⁵. Як добре відомо, у цьому конкретному фрагменті йшлося про події масштабної кампанії угорських сил на чолі з Андрієм II та його синами Белою і Андрієм 1232 р. до Галицької та Волинської земель⁵⁶. Під час згаданої облоги Ярослава дійшло до перемовин із групою прихильних бояринові Судиславу (входив до курії герцога Андрія у Галичі) містян, де з угорського боку взяв участь шопронський комес Чак⁵⁷. Нагадаймо, що саме у середовищі цієї фамілії, зокрема при архієпископові Калочі Угринові († 1241), поставали ранні тексти *Пожонської хроніки*, на сторінках якої вперше окреслена участь князя Данила у коронації Бели IV⁵⁸. На відміну від В. Александровича⁵⁹, вважаємо упровадження окресленого епізоду до диплома королівському конюшому цілковито невинновим. Інформаторами упорядника хроніки були члени роду, учасники найрізноманітніших виправ, утім, як ми бачимо – під Ярослав 1232 р., добре обізнані в силу власної ерудиції і зв’язків при дворі із тонкощами як дочасних, так і актуальних міждинастичних стосунків з Романовичами.

Вжите ж у дипломі окреслення *a debito fidelitatis se subtrahentem* недвозначно свідчить про нещодавній настрій при дворі Арпадів щодо Данила Романовича. Він віддзеркалював втрату угорською династією Галицької землі у квітні 1230 і особливо на початку весни 1234 р., коли в обложеному Галичі помер герцог Андрій. Ми не знаємо насправді точного часу та мети прибуття князя Данила до королівського двору, але, незалежно від того, мало це місце до чи після смерті Андрія II, *infidelitas* було компенсовано залученням гостя до урочистостей 14 жовтня

⁵⁴ *CDES*. Т. 2. С. 3–5; див.: Сенга Т. Назв. праця. С. 49–72.

⁵⁵ *CDES*. Т. 2. С. 4.

⁵⁶ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 162–167. Пор.: Сенга Т. Назв. праця. С. 55, 68.

⁵⁷ “Чакови ж[е] прїехав[ъ]шю изъ оугор[ъ]ских[ъ] полков[ъ], | рек[ъ]шю емоу: “Не могут[ъ] вас[ъ] оуже прїати, ибѡ сѣт[ъ] вел[ъ]ми | біени””, *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 164. Див. також: Волощук М. “Русь” в Угорському королівстві (XI – друга половина XIV ст.): суспільно-політична роль, майнові стосунки, міграції / відп. ред. Л. В. Войтович. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2014. С. 319, прим. 1712; Idem. *Ruthenians (the Rus’) in the Kingdom of Hungary, 11th to Mid-14th Centuries. Settlement, Property, and Socio-Political Role* / translated by Y. Prykhodko. *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450* / general editors F. Curta and D. Zupka. Leiden ; Boston : Brill, 2021. Vol. 76. P. 208, note 166; пор.: Zsoldos A. *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Budapest : Historia ; MTA Történettudományi Intézet, 2011. Old. 198.

⁵⁸ *Chronicon Posoniensis*. S. 10.

⁵⁹ “У чому конкретно повинно було полягати згадане порушення “зобов’язання вірності” – гадати годі. Могло йтися тільки про претензії Угорщини безвідносно до особи самого “Danylam”. Але навіть визнаючи якусь прив’язаність, випадало би сприймати її винятково віддаленою, ні про яке “підданство” при цьому не йшлося зовсім”, див.: Александрович В. “Угорське підданство”... С. 149.

1235 р. та, можливо, іншими невідомими за джерелами характерними жестами добре зрозумілими усім учасникам та закріпленими у подальших практиках, зокрема – титулах Бели IV⁶⁰.

3. Придворна *хроніка Романовичів XIII ст.*, автори та упорядники котрої не забували підкреслювати видатних заслуг та почесностей (часом надуманих) своїх володарів⁶¹, цього разу жодним словом не обмовилися про деталі участі у непересічній події – врочистостях зведення на престол нового короля Угорщини, якого Данило Романович знав з дитинства. Це свідчить про розуміння ними значення жесту ведення коня Бели IV і небажання вкотре артикулювати болючою для двору волинської родини теми стосунків із Арпадами у контексті протистояння за Галицьку землю і конкретно місто Галич, а не так, як вважає В. Александрович: “Поїздка,

⁶⁰ Що цікаво, для упорядника угорських актів Георга Феєра (1766–1851) у першій половині XIX ст. васальна залежність Данила Романовича від Бели IV була очевидною і зрозумілою. Із покликом на доробок деяких зі своїх попередників, зокрема книгу Юзефа Анджея Залуського (1701–1774) “*Проба критики історії Польщі*” (Zaluski J. A. *Specimen historiae Polomae criticae*. Warsaviae, 1735. S. 111), він не раз артикулював статус волинського князя у коментарях до “*Кодексу церковних і цивільних дипломів Угорщини*” (*Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (далі – CDH) / studio et opera G. Fejer. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1829. T. 4. V. 1. S. 397; CDH / studio et opera G. Fejer. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, 1841. T. 7. V. 5. S. 580).

⁶¹ Це, зокрема опис інтронізації князя Данила у Галичі “на столъ wt[ъ]ца | своего великого княа Романа въ ц[ъ]ркви с[ва]тыя | Б[огороди]ца Пр[и]снод[ъ]вы Маріа”, датований вереснем 1210/11 р. (*Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 39), добре описані його королівські врочистості у Дорогочині наприкінці 1253 р. (Ibidem. S. 350–351), жест вшанування від тестя Мстислава Мстиславовича († 1228) наприкінці 1219 р. (“Мъстислав[ъ] же великоу похвалоу сътвори Данилови | и дары емоу дасть великы и кон[ъ] свой борзый сивый”, Ibidem. S. 70) чи Бели IV улітку 1252 р. в Братиславі (Ibidem. S. 312–315; див.: Мартынюк А. “Немци же дивящеса оружию татарскому”: с кем и когда встречался Даниил Романович в Пожони? *Colloquia Russica. Publication after the 5th International Conference, Spišska kapitula, 16th–18th October, 2014* / eds. V. Nagirnyy, A. Mesiarkin. Krakow ; Bratislava 2015. Vol. 5 : Rus’ and Central Europe from the 11th to the 14th Century. С. 149–160). Упорядники *хроніки Романовичів XIII ст.* не забували надавати звиятного змісту жестам і подіям, що мали абсолютно інше значення, як зокрема у ході облоги Глубчиць під час цілковито невдалої кампанії князя до Моравії влітку 1253 р. (“Герборть ж[е] | присла Данилови меч[ъ] и покореніу свое”, *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 346–347, прим. 911; див. до теми: Комендова И. Опавский поход Данила Романовича: чешский взгляд. *Colloquia Russica. Publication after 4th International Conference, Mogilno, 14–16th November 2013* / ed. V. Nagirnyy. Krakow, 2014. Vol. 4 : Rurikids in dynastic relations: politics, customs, culture, religion (10th–16th c.). С. 187–188). Цей перелік можна продовжувати. Окрім цікавої з погляду двору Романовичів інформації про канонізацію 27 травня 1235 р. дочки короля Андрія II Єлизавети († 1231), що надійшла у володіння князя Данила однозначно після участі того у коронації Бели IV 14 жовтня 1235 р. (Волощук М., Домбровський Д. Назв. праця. С. 49, прим. 77; див. іншу точку зору: *Галицько-Волинський літопис. Текстологія*. С. 132–138, а також контраргументи на неї: Dąbrowski D. *Badając kronikę Halicko-Wołyńską (Kronikę Romanowiczów)*. *Rozważania na marginesie opracowania Oleksija Tołoczki. Kwartalnik historyczny*. 2023. Rocznik CXXX. Z. 2. S. 383–386) інші подробиці подій при дворі у ході врочистостей чомусь до тексту не потрапили, хоча дещо пізніше придворний автор не забув підкреслити, що “Данил[ъ] же в то время шель блше съ братwm[ъ] своим[ъ] въ оугры къ королеви, бѣ бw зваль его на | ч[ъ]сть [акцент наш. – Авт.]” (*Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 201–202; див. також до окреслення “чѣсть” у цьому конкретно та інших пов’язаних з діяльністю князя Данила епізодах: Волощук М. *Вассальная зависимость...* S. 94–98; Паршин І. *Участь князя Данила Романовича...* С. 27–29). То чому з *хроніки Романовичів XIII ст.* ми добре знаємо про інші, почесні (*sic!*) з погляду участі князя Данила, події – причому нерідко у найдрібніших подробицях, а от про його участь у коронації 14 жовтня 1235 р. Бели IV – ні? Невже для самого володаря, його найближчої родини, світських і церковних еліт супроводження коня нового короля, знайомого ще з дитинства, не було предметом особливої гордості і честі, якщо такі дійсно передбачалися? Наша відповідь однозначна – незалежно від того, тримав Данило Романович лише вуздечку чи ще й стремено на момент, коли упродовж тривалих коронаційних врочистостей того дня Бела сидів верхи чи часом йшов позаду коня пішки – для волинського князя це вважалось не вартим сімейної пам’яті, можливо принизливим, але водночас вкрай важливим задля врегулювання відносин із Арпадами після смерті Андрія II та контролю Галича Михайлом Всеволодовичем і його сином Ростиславом. З погляду ієрархічних відносин, галицько-володимирської титулатури угорських володарів *dux Lodomerie* чітко займав своє місце у стосунках з Белою і Коломаном.

однак, насправді [до Угорщини. – *Авт.*] виявилася зафіксованою, проте немає відомостей про обставини самого перебування. Тому логічно випадало би твердити про відсутність у цей період якихось **істотніших подій** [що може бути істотнішим за коронування Бели IV, якщо дійсно, як вважає Автор, участь у ній князя Данила слід розглядати винятково як почесну місію без жодних субординаційних наслідків? – *Авт.*], вартих уваги літописця, що, зі свого боку, також, ніби, здатне слугувати потенційним аргументом проти версії стосовно підданства”⁶².

4. У контексті зрозумілого мовчання про запропоновану князеві Данилові “чѣсть” 14 жовтня 1235 р., його придворний історіописець чомусь докладно не описав “чѣсть”, на яку власне Бела IV запросив обох Романовичів дещо згодом⁶³. Тим паче дивним виглядає таке мовчання у разі, якщо дійсно йшлося про датовані 1239 р. *sponsalia pro futuro* доньки короля Кінги († 1292) із Болеславом Сором’язливим († 1279)⁶⁴. Ну і наш Автор так і не дав аргументованого пояснення, чому під час війни Фрідріха Бабенберга із імператором Фрідріхом II, коли навесні 1237 р. “въсхотѣста ити Даниль съ братѣмъ Васил[ъ]кѣм[ъ] [† 1269. – *Авт.*] герцикови в помощь. Королеви ж[е] [Бела IV. – *Авт.*] възбранив[ъ]шю и[ма] [акцент наш. – *Авт.*]”⁶⁵. Ключові питання – на якій підставі і за яких обставин один суверен міг би забороняти вчиняти будь-що іншому, якщо між ними немає властивих сюзеренно-васальних відносин – залишилися без відповіді.

У кожному разі не виключено, що з відома Арпадів подальшим наслідком візиту князя Данила до Угорщини і участі в коронації Бели IV став перехід Перемишльської землі Романовичам, міркування про що можна знайти у розлогії статті О. Мусіна і Н. Войцещук⁶⁶. За правління у Галичі ворожих на той час волинським князям Михайла Всеволодовича та його сина Ростислава, контроль Перемишля і Перемишльської землі зберігав для Романовичів безпребійність міждинастичних контактів з угорськими володарями.

5. Візит 1235 р. Данила Романовича до Угорщини став першим після того, як він зі своєю матір’ю покинули цю країну 1213 р.⁶⁷ Понад 20 років князь не нотувався при дворі Арпадів. Що ж, як ми бачимо, мало змусити порушити стійку традицію і лише упродовж 1235–1241 рр. декілька разів відвідав Угорське королівство, провівши там в сумі доволі багато часу? Крайній із випадків традиційно датується осінню 1240 – початком весни 1241 рр. і так само традиційно пов’язується із набагато пізніше окресленими *хронікою Романовичів XIII ст.* намірами начебто оженити свого сина із донькою Бели IV⁶⁸. Чи цей візит був ініціативою саме руського князя, встановити за допомогою інших джерел ми не можемо. Внесене ж *post factum* до тексту придворного наративу руської родини повідомлення про те, що “[...] ехаль бѣ Данило князь къ королеви въ оугры | хотя имѣти с ним[ъ] любовь сват[ъ]ства”⁶⁹ навряд чи відповідало реальній меті візиту, бо Данило з дитячих років добре знав традиції та ціну

⁶² Александрович В. “Угорське підданство”... С. 156.

⁶³ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 201–202.

⁶⁴ *Haličsko-volynská kronika*. S. 172–173, прим. 369.

⁶⁵ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 202. Ми намагалися сконструювати обставини окреслених подій: Волощук М. Вассальная зависимость... С. 94–96. В. Александрович, натомість припустив, що “король, перестерігаючи власні інтереси, **міг лише відмовити** [акцент наш. – *Авт.*] у згоді на проходження війська через свою територію” (Александрович В. “Угорське підданство”... С. 142). Але насправді причин заборони (“възбранив[ъ]шю и[ма]”) ми не знаємо, а у наведеному епізоді маємо справу зі ще одним Авторським здогадом, від яких він постійно у своїй статті намагався застерігати інших (Там само. С. 143).

⁶⁶ “Данилови ж[е] в том[ъ] ж[е] лѣтѣ [1236 або 1237 р. – *Авт.*] пошед[ъ]шю на Михаила на Галич[ъ]. Онѣм[ъ] же | мира просащим[ъ], даша емоу Перемышль”, *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 201; пор.: *Haličsko-volynská kronika*. S. 172, прим. 367. Див.: Мусін О., Войцещук Н. Назв. праця. С. 109. Про хронологію належності Перемишля і Перемишльської землі династії Арпадів див.: Волощук М. М. Terra Praemiziensi in Regnum Hungariae в XIII веке. Хронология проблемы. *Colloquia Russica / pod red. V. Nagirnego i T. Pudłockiego*. Series II. T. 1 : Przemysł i ziemia Przemyska w strefie wpływów ruskich X połowa XIV w. Kraków, 2013. S. 101–111.

⁶⁷ Данил[ъ] же wt[ъ]иде | wt[ъ] короля съ м[а]т[е]рью своєю в ляхы wt[ъ]просивса wt[ъ] | короля. *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 47–48.

⁶⁸ *Ibidem*. S. 231.

⁶⁹ *Ibidem*. S. 234.

укладення Арпадами матримоніальних союзів⁷⁰. Тим більш дивно виглядав намір свататися, коли володіння Романовичів уже перебували під серйозним тиском номадів, про що всі чудово знали⁷¹. Не маємо сумніву, що й у випадку із візитом осені 1240 – початку весни 1241 рр. йдеться про відкориговану пізніше справжню мету приїзду старшого Романовича до Бели IV (не без того, що в момент загрози від монголів Данило міг пропонувати королю *a priori* неприйнятний для того матримоніальний союз)⁷², якому радше йшлося про отримання певної підтримки (у рамках відповідних зобов'язань) від руського володаря проти монгольського вторгнення пізньої зими – навесні 1241 р. Акцент на присутності сина Лева в цій поїздці не має дивувати⁷³, адже це саме він у вересні 1246 р. взяв за дружину доньку короля Констанцію. Проте шлюб відбувся за геть інших обставин, і упорядник *хроніки Романовичів XIII ст.* це чудово знав.

6. До вище наведених аргументів наведемо ще ряд опосередкованих – теж важливих. По-перше, з формально-правового погляду надзвичайно важливим було вживання галицької і

⁷⁰ Приведений невдалий намір родичання з Арпадами, вписаний до *хроніки Романовичів XIII ст.* після весілля у Зволени 1246 р., до певної міри міг вписуватися у раніше зафіксовану традицію надмірного перебільшення близькості сімейств: “корол[ъ] же Андрей, и бодре оугор[ъ]стїй, и вса | земля хоташе дати дъщерь свою за княса Данила” (Ibidem. S. 27). У нашій попередній публікації ми продемонстрували, що такого стибу наміри до найстаршого сина Романа Мстиславовича син Бели III міг виношувати поміж 30 листопада 1204 – 7 травня 1205 рр., тобто ще до моменту сходження на престол 29 травня (Волощук М., Домбровський Д. Назв. праця. С. 50). Про загальний статистичний вимір русько-угорських матримоніальних зв'язків див.: Voloshchuk M. Ruthenian-Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th–14th centuries: selected statistical data. *Codrul Cosminului*. 2018. Vol. XXIV. № 3. S. 7–30.

⁷¹ До певної міри, хоч і не настільки іронічно, це нагадує оповідь Аноніма Галла про вторгнення 1018 р. на Русь військ Болеслава Хороброго († 1025), тоді як місцевий князь Ярослав Володимирович († 1054) спокійно рибалив: “At Ruthenorum rex simplicitate gentis illius in navicular tunc forte cum hamo piscabatur, cum Bolezlauum adesse regem ex insperato nuntiant”, Gallus Anonymus. *Gesta Principum Polonorum* / translated annotated by P. W. Knoll and F. Schaer with a preface by Th. N. Bisson. *Central European Medieval Texts* / general editors J. M. Bak, U. Borkowska, G. Constable, G. Klaniczay, Budapest ; N.–Y : CEU Press, 2003. Vol. 3. P. 40.

⁷² Дивно, але цей епізод не знайшов очікуваного належного текстологічного аналізу у відповідному спеціалізованому виданні (*Галицько-Волинський літопис. Текстологія*. С. 345–349).

⁷³ Данило Романович на межі 1240–1241 рр. провів в Угорщині кілька місяців і на тлі монгольського вторгнення здійснив кілька спроб її покинути: “Преж[е] того ехаль бѣ Данило князь къ королеви въ оугры | хотя имѣти с ним[ъ] любовь сват[ъ]ства, и не бы любовь || межѣ има, и воротиса wt[ъ] корола, и прѣеха в Синевод[ъ]ско во манастирь С[в]а[т]ыа Б[о]городи[ц]а. Наутрѣа же вѣставъ, видѣ мнwj[ъ]ство бѣжащих[ъ] wt[ъ] безбожных[ъ] татаръ и въ[р]отиса назад[ъ] въ оугры, не може бо проити роус[ъ]кое | земли, зане мало бw с ним[ъ] дружины [...] Иде изъ | оугоръ в ляхы на Бордоуевъ и прѣиде в Соудомиръ, | слыша о братѣ си, и о дѣтх[ъ] си, и княгини своеи, | аѣко вышли сѣт[ъ] из роуское земли в ляхы пред[ъ] безбож[ъ]ными татары, и потцноушас[а] възыскати их[ъ], и обрѣ[т]е а на рѣцѣ, рекомѣ Пол[ъ]цѣ” (*Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 234–236; Dąbrowski D. *Daniel Romanowicz król Rusi*. S. 223). Після виїзду князя, коли загони кочівників уже проникли до країни, тут ще якийсь час залишався його син Лев (“И встави с[ъ]на | своего въ оугрех[ъ] и вдасть . и в рѣце галичаном[ъ], вѣдаа | невѣр[ъ]ствѣа их[ъ], про то его не пона и с[ъ] собою”, *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 235–236), який зумів виїхати ще пізніше. Жоден із членів їхньої родини не взяв участі у битві на р. Шайо 11 квітня 1241 р. чи інших зіткненнях з номадами, яких у перші місяці 1241 р. не бракувало. При цьому Рогерій у своїй *Нещасливій нісній* занотував, що Бела IV, скликаючи до свого табору у Пешті війська, “[...] expectans principes [sic! – Авт.], comites et barones” (Rogerii Carmen Miserabile. *SRH* / edendo operi praefuit I. Szentpétery. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, 1938. Vol. 2. S. 562). Хто за іменами ці *principes*, досі жоден із упорядників критичних видань праці Рогерія відповіді не дав (*Tatársky vpád* / ed. M. Richard, M. Marek, Třnava : RAK Budmeřice, 2008. S. 80–81; Магістр Рогерий. *Горестная песнь о разорении Венгерского королевства татарами* / перевод с латинского А. Досаева. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2012. С. 29, 75). І хоча дане окреслення можна трактувати доволі широко, на наш погляд, є обережні підстави у них вбачати саме Данила Романовича і його сина Лева, адже середньовічне значення понять *principes*, *dux* – тотожне у багатьох випадках.

володимирської титулатури не тільки Андрієм II чи Белою IV, а й усіма їхніми наступниками і не лише з династії Арпадів. Так чи інакше із цим фактом мусіли стикатися і відповідно реагувати усі наступники Данила Романовича у межах посталої за його життя держави. Найкраще це видно на прикладі формування титулярної традиції його нащадків у першій половині XIV ст., що мала на меті також заявити своє право на підвладні їм терени, до яких королі Угорщини неприховано демонстрували відповідні претензії, зрештою з часом у різний спосіб реалізовані – хай навіть із плином століть. Звісно, після візиту князя Данила до Бату і визнання монгольської зверхності, для нього особисто це не мало надмірного значення. Але станом на 1235 р. на етапі плинних змін на галицькому престолі ситуація була абсолютно інакшою. По-друге, до 1245 р. претенденти на трон Галича постійно шукали підтримки Арпадів, що не має дивувати як з огляду на галицьку політику останніх, так і їхній вплив і стосунки з окремими руськими князями-претендентами на Галицьку землю. Звернімо увагу на те, що за майже 50 років (упродовж 1188–1235 рр.) до Угорщини систематично втікала значна кількість князів Галицької і Волинської земель (Володимир Ярославович, Данило Романович, Роман Ігоревич, Олександр Всеволодович, як супротивник Романовичів до володимирського престолу і ін.)⁷⁴. Не вдаючись у деталі їх особистого ставлення до окремих Арпадів та перебігу стосунків із ними, підкреслимо, що, за незначними винятками, прийом в Угорщині переважно не був ніколи відверто ворожим. Королям, в цілому, було вигідно притримати в себе одразу кількох претендентів, якими час від часу можна було тасувати у справі опанування галицького престолу та, припустимо, також вимагати визнання угорської зверхності або ж укладення вигідних для себе умов.

Значення Бели IV у боротьбі за галицький престол, зрештою, блискуче відтворюють наміри руських супротивників набути упродовж 1235–1245 рр. його особливої прихильності. Так, 1235 р. безрезультатно у зв'язку з непростою політичною ситуацією в самій Угорщині шукав підтримки короля князь Данило. Наступного 1236 р. бачимо у Галичі чисельні угорські сили, що підтримували його супротивника – Михайла Всеволодовича⁷⁵. Попри все, десь у грудні 1236 р. брати Данило і Василько вирушили до Угорщини, закликані Белою IV. *Хроніка Романовичів XIII ст.* інтерпретувала цей візит, як обіцянку короля старшому з Романовичів укладення матримоніального союзу⁷⁶. Однак, вже 1238 р. до Угорщини втік вигнаний князем Данилом із Галича Ростислава Михайлович⁷⁷. Насамкінець восени 1240 р. до Бели IV вирушив і сам Данило Романович, коли, зі слів упорядника його придворного нарративу (*sic!*), король відмовив йому в раніше укладеній матримоніальній угоді⁷⁸. Ну і врешті, володар Угорщини після монгольського вторгнення у справі протиборства за Галич поставив на князя Ростислава, одруженого із його донькою Анною, підтримавши військові кампанії до Галицької землі 1244–1245 рр.

Висновки, що випливають із наведених обрахунків доволі однозначні. Проявляючи виражені титулатурою претензії у справі вирішення долі принаймні Галицької землі, Бела IV, залежно від політичної ситуації, підтримував тих чи інших князів-супротивників, які за неї воювали. Важко також припустити, що допомога короля особам, котрі по неї зверталися до нього була позбавлена династійних інтересів Арпадів. Із високою долею імовірності можемо припускати, що взамін король очікував визнання власного сюзеренітету. Так мало статися і з позбавленим влади у Галичі, ослабленим 1235 р. тяжкою поразкою під Звенигородом князем Данилом. Зрештою, доля Ростислава Михайловича вимовно демонструє приклад стосунків, які моделювали руські претенденти із Белою IV. Це ж можемо засвідчити у випадку угорських

⁷⁴ Ипатьевская летопись. *Полное собрание русских летописей* / с предисловием Б. М. Клосса. Москва : Языки славянской культуры, 2001. Т. 2. Изд. 2. Стб. 660–661; *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 14–15, 22–23, 44–45, 161–162.

⁷⁵ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 198–199.

⁷⁶ До інтерпретації подій див.: Dąbrowski D. *Daniel Romanowicz król Rusi*. S. 196–201.

⁷⁷ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 204–207. Див. Також: Харди Б. *Итнерариј Постислава Михаиловича*. Сремска Митровица ; Нови Сад : Историјски архив СРЕМ, 2019. S. 27–126.

⁷⁸ *Chronica Galiciano-Voliniana*. S. 231–232, 234–235.

герцогів на престолі Галича. Навіть, якщо – як це мало місце у випадку Коломана – вони володіли титулом галицького короля, надалі залишалися в залежності від короля Угорщини.

Замість підсумків

Кардинальних змін стосунки Бели IV із князем Данилом, як відомо, зазнали після монгольського вторгнення до Угорщини 1241–1242 рр., поразки військ Ростислава Михайловича († до 1264) і бана Філі у битві під Ярославом 17 серпня 1245 р., а також повернення старшого Романовича живим після візиту до Бату († 1255/6) у квітні – травні 1246 р. Хоча угорський володар у так званому “татарському” листі до папи Інокентія IV (†) 11 листопада 1247 р. підкреслював, що “Ruscia, Cumania, Brodnici, Bulgaria, que in magna parte nostro dominio antea **subiacebant** [акцент наш. – *Авт.*]⁷⁹”, реальність насправді вже ставала іншою. Оскільки “[монголами. – *Авт.*] пороучен[ь]на быс[ть] земля его емоу [Данилові Романовичу. – *Авт.*], иже баж с ним[ь] [...] Быс[ть] же вѣдомо странам[ь] прихвд[ь] его всѣм[ь] с татарь, | аѿко Б[ог]ь сп[а]слъ его [...] корол[ь] оугор[ь]скый [...] **боа]ше бо са его** [акцент наш. – *Авт.*], аѿко был[ь] бѣ оу татарех[ь], побѣдою побѣди Ростислава и оугры его”, стосунки князя Данила з Белою IV надалі розвивалися крізь призму так званого “татарського страху” короля, віддзеркаленого у вище згаданому листі до папи і підготовленому невдовзі після цілковито нерівноправного з ієрархічного погляду шлюбу принцеси Констанції († після 1287/8) із Левом Даниловичем († б. 1301) укладеному у Зволени у вересні 1246 р. Але відтепер галицький і волинський князь міг ігнорувати наслідки участі у коронаційних вчистостях 14 жовтня 1235 р. та більше зосередитися на подоланні наслідків візиту до Бату, зокрема у союзі зі своїм новим угорським сватом.

PRINCE DANYLO ROMANOVYCH AND HUNGARIAN KINGS 1205–1235 PART 2

Myroslav Voloshchuk

*Vasyl' Stefanyk Precarpathian National University
Centrum Studiorum Mediaevalium,
Shevchenko st 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: myrkomyrko79@gmail.com
ORCID: 0000-0002-1737-7205*

Dariusz Dąbrowski

*Kazimierz Wielki University (Bydgoszcz, Poland)
Faculty of History
Poniatowski st. 12, 85-671 Bydgoszcz
e-mail: tatar1965@gmail.com
ORCID6 0000-0002-7545-9663*

The actual material is devoted to the second half of the discussion initiated in 2019 by Lviv professor Volodymyr Alexandrovych about the nature of the relationship between Prince Danylo Romanovych and the Hungarian kings Andrew II and Béla IV. This article concerns the participation of the Volhynian Prince in the coronation of Béla, which took place in Alba Regia (the modern Hungarian town Székesfehérvár) on October 14, 1235. Using the comparative analysis to the descriptions of the coronation of the Hungarian rulers during the 13th–15th centuries, the authors came to the conclusion that the role, assigned to Danylo, wasn't fully reproduced in the Posonian Chronicle. It is impossible to reconstruct all details of the Béla's coronation ceremony (especially, the status of the Rus'ian Prince) only on the basis of mentioned laconic fragment. However, the comparative analysis of the written sources, field studies, make it possible to clearly state the following: 1) Danylo Romanovych led the royal horse throughout the ceremony (and not only to the St. Peter and Paul

⁷⁹ CDES. T. 2. S. 244. Коректне датування документу встановив Т. Сенга (Сенга Т. Назв. праця. С. 7–48). Попри відверто пропагандистський характер листа, Бела останні понад десять років, як бачимо, чітко сприймав сусідні йому руські землі в той чи інший спосіб залежними. Нагадаймо, що упродовж 1235–1245 рр. на престолі Галича помінялося декілька князів.

Church) during the day at various locations prepared for it; 2) the *Officium stratoris* gesture recorded for the first time during the ceremony, in the presence of the people of Emperor Frederick II meant, in our opinion, an example of imitation of the traditions of the Holy Roman Empire with an unambiguous meaning understood by all participants of the coronation; 3) the participation of Prince Danylo in the coronation on October 14, 1235 was not considered worthy of the family memory, perhaps humiliating for the Romanids, and therefore, unlike many other famous events of his time, we cannot read about it on the pages of the chronicle ordered at their court (the so-called Galician-Volhynian *litopys*); 4) the gesture of leading the horse of Béla IV by the Volhynian Prince became a necessary for the regulating of his relations with the Árpáds after the death at the beginning of 1234 (in Halych, besieged by the troops of Danylo) of the son of Andrew II, Duke Andrew, later on September 21, 1235 – the king of Hungary himself, and hence – the support of the Hungarian royal family in the city above the Dniester river of Mykhailo Vsevolodovych and his son Rostislav. The Mongol invasion to Hungary in 1241–1242, the defeat of the troops of Rostislav Mykhailovych and ban Fila in the battle of Yaroslav on August 17, 1245, as well as the return of the elder Romanovych alive in April – May 1246 after a visit to Batu-khan radically changed the inter-dynastic relations. Now, Prince Danilo's dependence on Bela IV, declared on October 14, 1235 by the *Officium stratoris* gesture, gave way to the urgent need for joint partnership actions against the nomads, even by the concluding a matrimonial union with the Romanids, which was unequal from the point of view of the Árpáds.

Keywords: Volodymyr Alexandrovych, the Árpád dynasty, the Romanids, Prince Danylo, the king Andrew II, the king Béla IV, *Officium stratoris*, coronation, the Mongols.

REFERENCES

- Aleksandrovych, V. S. (2019). "Uhors'ke piddanstvo" korolia Danyla Romanovycha ["The Hungarian subjection" of the king Danylo Romanovych]. *Kniazha doba: istoriya i kultura*, vyp. 13, pp. 133–190 (in Ukrainian).
- Antonio Bonfini. (2019). *A Magyar történelem tizedei [The Decades of the Hungarian history]*. Budapest : Osiris kiadó ; Balassi kiadó, 1220 p. (in Hungarian).
- Bácsatyai, D. (2022). *Az Árpád-kor történeti kronológiája (997–1301) [The historical chronology of the Arpád era]*. Budapest : Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 338 p. (in Hungarian).
- Bartonek, E. (1917). A koronázási eskü fejlődése 1526-ig [The evolution of the coronation oath until 1526]. *Századok*, évf. 51, pp. 5–44. [in Hungarian].
- Bartonek, E. (1923). A magyar királyáavatáshoz [To for the coronation of the Hungarian king]. *Századok*, évf. 57, sz. 7–10, pp. 247–304 (in Hungarian).
- Bartonek, E. (1926). Az Árpádok trónöröklési joga [The right of succession to the throne of the Árpáds]. *Századok*, évf. 60, sz. 9–10, pp. 785–841 (in Hungarian).
- Bartonek, E. (1936). A magyar királyválasztásai jog a középkorban [Hungarian right of the kings election in the Middle Ages]. *Századok*, évf. 70, pp. 359–406 (in Hungarian).
- Bartonek, E. (1987). *A magyar királykoronázások története [The history of the coronation of the Hungarian kings]*. Budapest : Akadémiai kiadó, 178 p. (in Hungarian).
- Bertoni, G., Vicini, E. P. (2016). *Chronicon Estense cum additamentis usque ad annum 1478 [The Estense chronicle with additions until 1478]. Raccolta degli storici Italiani dal cinquecento al millecinquecento ordinate da L. A. Muratori. Nova edizione riveduta ampliata e corretta / con la direzione di G. Carducci e V. Fiorini. Città di Castello : Coi tipi della casa editrice S. Lapi, t. 15, 192 p. (in Latin).*
- Boczek, A. (1839). *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae [The diplomatic and epistolary codex of Moravia]*. Olomouci, t. 2 : 1200–1240, 338 p. [in Latin]
- Dąbrowski, D. (2009). Włodzimierz Dymitr Rurykowicz i jego stosunki z Danielem Romanowiczem. Kartka z dziejów politycznych Rusi w I poł. XIII w. [Volodymyr Dmytro Ryurykovych and his relations with Danylo Romanovych. The list of the political history of Rus' of the first part of the 13th century] *Fortecia: zbirnyk zapovidnyka "Tustan"*. Na poshanu Mykhayla Rozhka. L'viv : Kamula, kn. 1, pp. 68–89 (in Polish).
- Dąbrowski, D. (2012). *Daniel Romanowicz król Rusi (ok. 1201–1264). Biografia polityczna [The king of Rus' Daniel Romanovich (c. 1201–1264). Political biography]*. Kraków : Avalon (= Monografie Pracowni Badań nad Dziejami Rusi UKW w Bydgoszczy, t. 1), 538 p. [in Polish].
- Dąbrowski, D., Jusupović, A. (eds.). (2017). *Chronica Galiciano-Voliniana (Chronica Romanoviciana) [The Galician-Volynian chronicle (the Chronicle of the Romanids)]* In : *Monumenta Poloniae historica*. Kraków ; Warszawa : PWN ; PAU, nova series, t. XVI, 710 p. [in Old-Ukrainian].
- Dąbrowski, D. (2023). Badając *Kronikę Halicko-Wołyńską (Kronikę Romanowiczów)*. Rozważania na marginesie opracowania *Галицько-Волинський літопис. Текстологія [Studying the Galician-Volhynian chronicle (Chronicle of the Romanids)*. Reflections on the margin of the study *Галицько-Волинський літопис. Текстологія*], *Kwartalnik historyczny*, r. CXXX, z. 2, pp. 379–397 (in Polish).

Domanovszky, A. (1938). *Chronicon Posoniensis* [The chronicle of Posonium]. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum* [The writers of the Hungarian deeds of the acts of kings and princes from the Árpád dynasty] / edendo operi praefuit I. Szentpétery. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum ventientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung. Sumptibus, vol. 2, pp. 7–52 (in Latin).

Dvořáková, D. (2007). *Kôň a člověk v stredoveku. K spolužitiu človeka a koňa v Uhorskom kráľovstve* [The horse and man in the Middle age. To the cohabitation of man and horse in the Hungarian Kingdom]. Bratislava : RAK, 296 p. [in Slovakian].

Erben, C. Jaromir (ed.) (1855). *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* [The diplomatic and ecclesiastical register of Bohemia and Moravia]. Praegae, p. 1 : 600–1253, 813 p. (in Latin).

Fejer, G. (1829). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* [The codex of civil and ecclesiastical diplomas of Hungary]. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, t. 4, vol. 1, 480 p. (in Latin).

Fejer, G. (1841). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* [The codex of civil and ecclesiastical diplomas of Hungary]. Budae : Typis Typogr. Regiae Universitatis Ungaricae, t. 7, vol. 5, 640 s. (in Latin).

Fógel, I., Iványi, B., Juhász, L. (eds.). (1941). *Antonius de Bonfini. Rerum Ungaricarum decades* [The Decades of the Hungarian history]. Budapest : K. M. Egyetemi nyomda, t. 4, pars. 1 : Decades IV et dimidia V, 300 p. (in Latin).

Frh. von Mitis, O., Dienst, H., Lackner, Ch., Hageneder, H. (1997). *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich* [The book of the documents to the history of the Babenbergs in Austria]. Wien, München : Böhlau, bd. 4/2 : 1195–1287, 419 p. (in Latin).

Fügedi, E. (1984). A magyar király koronázásának rendje a középkorban [The order of the coronation of the Hungarian kings in the Middle Ages]. *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról* [Studies to the history of ideas from the Hungarian Middle Ages] / szer. Gy. Székely. Budapest : Akadémiai Kiadó, pp. 255–273 (in Hungarian).

Gallus Anonymus (2003). *Gesta Principum Polonorum* / translated annotated by P. W. Knoll and F. Schaer with a preface by Th. N. Bisson. In *Central European Medieval Texts* / general editors J. M. Bak, U. Borkowska, G. Constable, G. Klaniczay, Budapest ; New–York : CEU Press, vol. 3, 385 p. (in Latin).

Gómez, R. E. (2018). Le service de palefrenier (officium stratoris) à Byzance à l'époque des Paléologues. Nouvelles réflexions sur les relations entre l'empereur et le patriarche aux XIIIe–XVe siècles [The service of layer (officium stratoris) in Byzantium at the time of the Palaiologos. New reflections on the relations between the Emperor and the Patriarch in the 13th–15th centuries]. *Etudios bizantinos*, vol. 6, pp. 147–173. [in French].

Goranin, E. (ed.). (2020). *Kronika Halicko-Wołyńska (z XIII wieku)* [The Galitian-Volhynian chronicle (from the 13th century)]. Oborniki Śląskie : Studio Graphito, 386 p. (in Polish).

Hardi, D. (2016). Danylo Romanovych na intronizaciji Beyly IV 1235 roku – abo povernennya do korolivs'koyi simyi [Danylo Romanovych at the coronation of Bela IV in 1235 – or the return to the king's family]. *Korol' Danylo Romanovych: kul'turna i derzhavotvorcha spadshchyna yogo doby* [The King Danylo Romanovych: the cultural and state-building heritage of his time] / red. M. Bevz, Yu. Lukoms'ky. L'viv : Pastr–7, pp. 43–47 (in Ukrainian).

Hardi, D. (2019). *Itinerarji Rostislava Mikhaylovicha* [The itinerary of Rostyslav Mykhaylovych]. Sremska Mitrovica ; Novi Sad : Istorijski arhiv SREM, 160 p. [in Serbian].

Homza, M., Malinovská, N. (2019). *Haličsko-volyňská kronika. Neznáme rozprávanie o rodine kráľov a kniežat východno-strednej Európy v 13. Storočí* [The Galitian-Volhynian chronicle. Unknown talking about the family of the kings and princes of the Eastern-Central Europe in the 13th century]. Martin : Matica slovenská, 428 p. [in Slovakian].

Huillard-Bréholles, J.-L.-A. (ed.). (1855). *Historia diplomatica Friderici secundi* [The diplomatic history of Frederick II]. Parisiis : Excudebat Henricus Plon, t. 4, p. 2, 663 p. (in Latin).

Johannes de Thurocz (1985). *Chronica Hungarorum. I. Textus* [The chronicle of the Hungarians. Text] / eds. E. Galántai, Gy. Kristó. Budapest : Akadémiai kiadó, 332 s. (in Latin).

Kádár, T. (2012). Az Árpád-házi uralkodók és az országlásuk idején hercegi címmel tartományi különhatalmat gyakorolt külhoni, fejedelmi származású előkelők, valamint azok családtagjainak elhalálozási és temetkezési adatai 997–1301 között [The evidence of the death and choice of the burial places of the rulers of the Árpád dynasty and exercised special power during their reign with the ducal title abroad, the princes and a members of their families of outstanding origin as well between 997–1301]. *Fons*, vol. XIX, sz. 1, pp. 57–108 (in Hungarian).

Kloss, B. M. (comment.). (2001). *Ipatiyevskaya letopis* [The Hypatian codex]. In : *Polnoye sobraniye russkikh letopisey* [The Complete Collection of Rus'ian litopieses]. Moskva : Yazyki slavyanskoy kultury, t. 2, izd. 2, 648 p. (in Old Bulgarian).

Komendova, J. (2014). Opavskiy pokhod Daniila Romanovicha: cheshskiy vzgliad [The Opavian campaign of Danylo Romanovych: the Czechian view]. *Colloquia Russica. Publication after 4th International Conference, Mogilno, 14–16th November 2013* / ed. V. Nagirnyy. Krakow, vol. 4 : Rurikids in dynastic relations: politics, customs, culture, religion (10th–16th c.), pp. 187–188 (in Russian).

Kosztolnyik, Z. (1996). *Hungary in the Thirteenth Century*. New–York : Columbia University Press, 510 p. (in English).

Labun'ka, M. (2004). Kniaz' Danylo Galyc'kyy i koronaciya uhors'kogo korolia Bely IV (Chyn Officium Stratoris) [The Prince Danylo Galytskyy and the coronation of the Hungarian king Bela IV (the rite Officium Stratoris)]. *Do dzherel. Zbirnyk naukovykh prac' na poshanu Olega Kupchyns'kogo z nagody yogo 70-ricchia [To the Sources. Collection of scientific papers in the honor of Oleg Kupchynskyy on the occasion of his 70th birthday]* / red. I. Gyrych, Ya. Hrycak, M. Krykun. Kyiv ; L'viv : Wyd-wo NTS ta in., t. 1, pp. 554–561 (in Ukrainian).

Magistr Rogeriy (2012). *Gorestnaya pesn' o razorenii Vengerskogo korolevstva tatarami [The mournful song about the devastation of the Hungarian kingdom by the Tatars]* / translated by A. Dosayev. Sankt-Peterburg : Dmitriy Bulanin, 304 p. (in Russian).

Magonyi, I. (2007). *Társ az országnak. Királynék koronázása Székesfehérváron [Partner of country. The kings coronation in Székesfehérvár]*. Székesfehérvár : Kotsis és Társa Nyomda, 120 p. (in Hungarian).

Marsina, R. (1987). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae [Diplomatic and correspondence codex of Slovakia]*. Bratislava : Sumptibus consilii nationalis Bratislaviensis capitalis reipublicae Socialisticae Slovaciae, t. 2 : inde ab anno MCCXXXV usque ad anno MCCLX, 672 p. (in Latin).

Marsina, R., Marek, M. (eds.). (2008). *Tatársky vpád [the Tatar's invasion]*. Trnava : RAK Budmerice, 167 p. [in Latin and Slovakian].

Martyniuk, A. V. (2015) “Nyemcy zhe divyashchesya oruzhyyu tatarskomu”: s kem i kogda vstrechalsya Daniil Romanovich v Pozhoni? [“The Germans were surprising of the Tatar's weapons”: with whom and where met Daniil Romanovich in Posenium] *Colloquia Russica. Publication after the 5th International Conference, Spišska kapitula, 16th–18th October, 2014* / eds. V. Nagirnyy, A. Mesiarkin. Krakow ; Bratislava, vol. 5 : Rus' and Central Europe from the 11th to the 14th Century, pp. 149–160 (in Russian).

Martyniuk, A. V. (2019). *Do Gerbersteina. Avstriya i Vostochnaya Yevropa (XIII – nachalo XV veka) [Until Gerberstein. Austria and the Eastern Europe (13th – beginning of the 15st centuries)]*. Moskva : Kvadriga, 576 p. (in Russian).

Mayorov, A. V. (2011). *Rus', Vizantiya i Zapadnaya Yevropa. Iz istorii vneshnepoliticheskikh i kul'turnykh svyazey XII–XIII vv. [Rus', Byzantium and the Western Europe. From the history of the foreign-political and cultural connections of the 12th–13st centuries]*. Sankt-Peterburg : Dmitriy Bulanin, 800 p. (in Russian).

Musin, O., Voyceshchuk, N. (2020). Peremyshl' ta “girs'ka krayina Peremyshl's'ka”: mezhi zemli i grani istoriyi [Peremyshl and “the mountains Peremyshl county”: the borders of the land and the edges of history]. *Kniazha doba: istoriya i kultura*, vyp. 14, pp. 31–122 (in Ukrainian).

Nyáry, A. (1868). Beatrix királyné, II. Endre hitvese [The queen Beatrix, the spouse of Andrew II]. *Századok*, füz. 9, pp. 593–607 (in Hungarian).

Parshyn, I. (2015). Uchast' kniazia Danyla Romanovycha v intronizaciyi uhors'kogo korolia Bely IV [The participation of Prince Danylo Romanovych in the intronization of the king Bela IV]. *Kniazha doba: istoriya i kultura*, vyp. 9, pp. 25–29 (in Ukrainian).

Parshyn, I. (2018). *Dyplomatiya Galyc'ko-Volyns'koyi derzhavy: yevropeys'ki naratyvni dzherela XIII–XV stolit' [Diplomacy of the Galician-Volhynian state: European narratives of the 13th–14st centuries]*. L'viv, 348 p. (in Ukrainian).

Parshyn, I. (2019). Galyc'ko-Volyns'ki syuzhety v “Rerum Hungaricarum decades” Antoniia Bonfini [The Galician-Volhynian stories in “Rerum Hungaricarum decades” of Antonius Bonfini]. *Ukrayins'ko-uhors'ki etyudy* / red. L. Voytovych. L'viv, vyp. 3, pp. 125–138 (in Ukrainian).

Parshyn, I., Merenyuk, Kh. (2021). “Подлъ Твои Стремень”. Malodoslidzhenyy rycars'kyy epizod iz zhyttia galyc'kogo kniazia Yaroslava Volodymyrovycha [“Подлъ Твои Стремень”: A Little-Researched Chivalry Episode from the Life of Halician Duke Yaroslav Volodymyrovych], *Ukraina. Kul'turna spadshchyna, nacional'na svidomist', derzhavnist' [Ukraina. Kul'turna spadshchyna, nacional'na svidomist', derzhavnist']*. L'viv : Instytut unrayinoznavstva im. I. Krypyakevycha, vyp. 34, pp. 3–13 (in Ukrainian).

Pertz, G. (1866). Annales S. Iustinae Patavini [The annals of Saint Justin Patavian]. *Monumenta Germaniae historica. Scriptores [Historical monuments of Germany. Writers]*. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, t. 19, pp. 148–193 (in Latin).

Pertz, G. (ed.). (1874). Chronica Alberici monachi Trium Fontium a monacho Novi Monasterii Hoiensis interpolata [The chronicle of monk Alberic from the Three Sources monastery], *Monumenta Germaniae*

historica. Scriptores [Historical monuments of Germany. Writers]. Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, t. 23, pp. 631–950 (in Latin).

Prochazkova, N. (2016). Tytulatura korolia Galychyny Kolomana (fragment dysertaciynoyi roboty) [Titulature of the Halych King Koloman (fragment of the thesis)]. *Halych. Zbirnyk naukovykh prac' [Halych. Collection of Scientific Works]* / red. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk : Lilea-NV, vyp. 1, pp. 208–212 (in Ukrainian).

Roach, L. (2012). Submission and Homage: Feudo-Vassalic Bonds and the Settlement of Disputes in Ottonian Germany. *The Journal of the Historical Association*, vol. 97, № 3, pp. 355–379 (in English).

Roháč, P. (2015). Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a Českým kráľovstvom 1230–1246 [Frederick II and his struggle with Hungarian and Czech Kingdoms during 1230–1246]. *Vojenská história*, roč. 19, č. 3, pp. 6–26 (in Slovakian).

Rudolf, V. (2018). Cseh–magyar–osztrák kapcsolatok II. (Harcias) Frigyes uralkodása alatt (1230–1246) [The Czechian-Hungarian-Austrian relations in the times of the rules of Frederick II the Quarrelsome]. *Fons*, vol. XXIV, sz. 1, pp. 3–47 (in Hungarian).

Seemüller, J. (ed.). (1890). Ottokars Österreichische Reimchronik [Ottokar's Austrian rhyming chronicle]. *Monumenta Germaniae historica [Historical monuments of Germany]*. Hannover : Hahnsche Buchhandlung. Bd. 5. Th. 1 : Deutsche Chroniken. Und andere Geschichtsbücher des Mittelalter, pp. 721–1439 (in Latin).

Senga, T. (2020). Halych, Halyc'ka ta Rus'ka zemli u vzajemovydnozhynah z Uhorshchynoyu XI–XIII storich [Halych, Galician and Rus'ian lands in the relationships with Hungary of the 11th–13th centuries]. *Halych. Zbirnyk naukovykh prac' [Halych. Collection of Scientific Works]* / ed. M. Voloshchuk. Ivano-Frankivsk : Lilea-NV, seria 2, vyp. 5, 272 p. (in Ukrainian).

Smičiklas, T. (1906). *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae [The Codex of diplomas of the Kingdom of Croatia, Dalmatia and Slavonia]*. Zagrabiae : Ex officina societatis typographicae, vol. 4 : (1236–1255), 647 p. (in Latin).

Szentpétery, I. (1937). Chronici Hungarici compositio saeculi XIV [The Composition of the Hungarian Chronicles of the 14th century]. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum [The writers of the Hungarian deeds of the acts of kings and princes from the Árpád dynasty]*. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung Sumptibus, vol. 1, pp. 219–505 (in Latin).

Szentpétery, I. (1938). Rogerii Carmen Miserabile [Rogerius' mournful song]. *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum [The writers of the Hungarian deeds of the acts of kings and princes from the Árpád dynasty]*. Budapestini : Academia Litter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica in partem impensarum venientibus Typographiae Reg. Universitatis Litter. Hung Sumptibus, vol. 2, pp. 543–589 (in Latin).

Theiner, A. (1859). *Vetera monumenta historica Hungariam sacram Illustrantia [The ancient historical monuments highlighting the sanctity of Hungary]*. Romae : Typis Vaticanis, t. 1 : (1216–1352), 837 s. (in Latin).

Tolochko, O. (2020). *Halyc'ko-Volyns'kyi litopys. Tekstologia [Galician-Volynian litopys. Textology]*. Kyiv : Akadempriodyka, 929 p. (in Ukrainian).

Tudorie, I. (2017). A. “Et tenentes frenum equi ipsius...”. A new approach to the 13th century relationship between the Byzantine emperor and patriarch. *The Patriarchate of Constantinople in Context and Comparison* / ed. by Ch. Gastgeber, E. Mitsiou, J. Preiser-Kapeller, V. Zervan. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, pp. 31–46 (in English).

Voloshchuk, M. (2005). Vassal'naya zavisimost' Daniila Romanovicha ot Bely IV (1235–1245 gg.): aktual'nyye voprosy rekonstrukcii russko-vengerskikh otnosheniy vtoroy chetverti XIII v. [The vassalage of Daniil Romanovich from Bela IV (1235–1245): the current issues of the reconstruction of the Rus'ian-Hungarian relations of the second quarter of the 13th century]. *Specimina nova. Pars prima. Sectio mediaevalis*. Pécs, vol. 3, pp. 83–115 (in Russian).

Voloscsuk, M. (2006). Danyilo Romanovics IV. Bélától való hűbéri függősége (1235–1245): források, történetírás és a probléma rövid felvetése [The vassalage of Danylo Romanovych of Bela IV (1235–1245): sources, historiography, a brief statement of the problem]. *Magyar–ukrán közös múlt és jelen. Nemzetközi tudományos konferencia anyagai (2005. április 14–16) [Ukraine – Hungary: common past and the present day. Materials of the International scientific conference (Kyiv, April, 14–16, 2005)]* / szer. V. Szmolij, Kyiv, pp. 83–92 (in Hungarian).

Voloshchuk, M. (2006). Vasal'na pidleglist' Danyla Romanovycha vid Bely IV (1235–1245 rr.): dsherela, istoriografiya ta korotka postanovka problemy [The vassalage of Danylo Romanovych of Bela IV (1235–1245): sources, historiography, a brief statement of the problem]. *Ukrayina – Uhorshchya: spil'ne mynule ta syogodennia. Materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferenciyyi (Kyiv, 14–16 kvitnia 2005 r.) [Ukraine –*

Hungary: common past and the present day. Materials of the International scientific conference (Kyiv, April, 14–16, 2005) / red. V. A. Smoliy. Kyiv : Instytut istoriyi Ukrainy NAN Ukrainy, pp. 86–95 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2013). Terra Praemiziensi in Regnum Hungariae v XIII veke. Khronologiya problemy [Terra Praemiziensi in Regnum Hungariae in the 13th century. Chronology of the problem]. *Colloquia Russica* / red. V. Nagirny i T. Pudłocki. Series II. T. 1 : Przemysł i ziemia Przemyska w strefie wpływów ruskich X połowa XIV w. Kraków, pp. 101–111 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2014). “Rus’” v Uhors’komu korolivstvi (XI – druha polovyna XIV st.): suspil’no-politychna rol’, maynovi stosunki, migracii [Ruthenians (Rus’) in the Kingdom of Hungary (11th to mid- 14th Century) Their Social-Political Role, Property Relations, and Migrations], ed. L. Voytovych. Ivano-Frankivsk : Lilea-NV, 496 s. (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2018). Ruthenian-Hungarian matrimonial connections in the context of the Rurik dynasty inter-dynasty policy of the 10th–14th centuries: selected statistical data. *Codrul Cosminului*, vol. XXIV, № 3, pp. 7–30 (in English).

Voloshchuk, M., Dąbrowski D. (2020). Kniaz’ Danylo Romanovych ta uhors’ki koroli 1205–1235 rr. (u vidpovid’ Volodymyrovi Aleksandrovychu). Chastyna 1 [Prince Danylo Romanovych and Hungarian kings 1205–1235 (in response to Volodymyr Alexandrovych). Part 1]. *Halychyna: naukovyy i kul’turno-prosvitniy krayeznavchyy chasopys*. Ivano-Frankivsk, vyp. 33, pp. 37–59 (in Ukrainian).

Voloshchuk, M. (2021). *Ruthenians (the Rus’) in the Kingdom of Hungary, 11th to Mid-14th Centuries. Settlement, Property, and Socio-Political Role* / translated by Y. Prykhodko. In *East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 450–1450* / eds. F. Curta and D. Župka. Leiden ; Boston : Brill, vol. 76, 360 p. (in English).

Wertner, M. (1892). *Az Árpádok családi története [The history of the Árpád family]*. Nagybecskereken : Pleitz Fer. Pál Könyvnyomdája, 629 p. (in Hungarian).

Zaluski, J. A. (1735). *Specimen historiae Polomae criticae [An attempt to criticize the history of Poland]*. Warsaviae, 230 p. (in Latin).

Zsoldos, A. (2005). *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában [The Árpáds and their women. The Queen’s institution in the times of the Árpáds]*. Budapest : MTA Történettudományegyetem Intézete, 227 p. (in Hungarian).

Zsoldos, A. (2011). *Magyarország világi archontológiája 1000–1301 [The general archontology of Hungary]*. Budapest : Historia ; MTA Történettudományi Intézete, 382 p. (in Hungarian).